

e1 Ekonomické listy

05 | 2010

03	Dopady recese na ekonomickou pozici a konkurenceschopnost zemí EU-5
16	Makroekonomické souvislosti mezinárodního obchodu
26	Analýza konkurenceschopnosti Zlínského kraje
35	Inovační aktivity podniků v krajích

Obsah

Recenzované odborné stati

Dopady recese na ekonomickou pozici a konkurenceschopnost zemí EU-5 3
Ing. Růžena Vintrová, DrSc.

Makroekonomické souvislosti mezinárodního obchodu 16
Ing. Marek Rojíček, Ph.D.

Nerecenzované odborné stati

Analýza konkurenceschopnosti Zlínského kraje 26
Ing. Jaroslav Kahoun

Inovační aktivity podniků v krajích 35
Ing. Jana Gibarti, Ph. D.

Dopady recese na ekonomickou pozici a konkurenceschopnost zemí EU-5

Ing. Růžena Vintrová, DrSc.

Nové členské země EU ve středoevropském regionu pocítily důsledky ekonomických otřesů posledních let s méně než ročním zpožděním. Finanční krize, která započala v roce 2008 v USA a záhy se přenesla do západních zemí EU, vyvolala rozsáhlou hospodářskou recesi na obou stranách Atlantiku. Integrace se západní Evropou, která zesílila po připojení k EU, změnila postavení středoevropských nových členských zemí. Jejich ekonomiky se staly silně závislými na dění ve společenství EU-27 a jeho klíčových ekonomikách, zejména na vývoji v Německu. V důsledku silné závislosti na ekonomicky vyspělých zemích EU byly hloubka a rozsah hospodářské recese v dohánějících zemích střední Evropy kriticky závislé na jejich ekonomickém rozměru a otevřenosti. Čím větší míra otevřenosti, tím silnější byly důsledky problémů, vzniklých mimo vlastní teritorium. V pokrizovém vývoji lze očekávat zásadní změny v konkurenční schopnosti celého regionu.

V následující analýze se sleduje hloubka hospodářské recese a charakter oživení v souvislosti s otevřeností ekonomiky. Zkoumají se možné důsledky krizového vývoje na změny cenové konkurenční schopnosti, charakterizované úrovní a vývojem mezd v relaci k produktivitě práce a výslednými jednotkovými pracovními náklady. Namísto závěru se uvádějí rizika a výzvy, vyvolané krizí, a zkoumají se změny v mezinárodní pozici sledovaných zemí. Analýza se

zaměřuje na středoevropské nové členské země (EU-5).¹ V některých aspektech se připojuje i srovnání se zeměmi z poslední vlny rozšíření – Bulharskem a Rumunskem. Zvláštní pozornost je věnována české a slovenské ekonomice.

Míra otevřenosti vs. hloubka poklesu a rychlost konvergence

Míra otevřenosti je těsně spojena s velikostí země. V pořadí ekonomik podle jejich velikosti a míry otevřenosti se projevuje nepřímá úměrnost – čím menší ekonomika, tím větší míra její otevřenosti. Ve stejně velkých ekonomikách závisí míra jejich otevřenosti na intenzitě zahraničně-obchodní směny, která v současné etapě zesiluje a v globálním měřítku zvyšuje národohospodářskou produktivitu.

Závislost míry otevřenosti na velikosti ekonomiky se v zemích EU-5 potvrzuje s výjimkou Slovinska, které je méně otevřené než by odpovídalo jeho malému rozměru. Nejotevřenější je Slovensko s 83% podílem vývozu zboží a služeb v relaci k HDP, těsně následované Maďarskem s 82% a dále Českou republikou se 77%. Nejméně otevřenou je největší ekonomika polská, kde podíl vývozu zboží a služeb v relaci k HDP dosahuje pouze 40%. V rámci celého společenství EU-27 je to zhruba průměrná veličina, avšak ve srovnání s ostatními středoevropskými novými členskými zeměmi je polská míra otevřenosti ještě o něco nižší, než by odpovídalo

1 Česká republika, Maďarsko, Polsko, Slovensko a Slovinsko.

ekonomickému rozměru země (viz tabulka 1). Vývoz ze střeoevropských nových členských zemí směřuje hlavně do zemí EU-27, přičemž velkou váhu zejména v České i Slovenské republice má vývoz do Německa. Podíl vývozu z České republiky do EU-27 kolísá kolem čtyř pětín, v tom vývoz do Německa dosahuje zhruba třetinu. Vývoz ze Slovenska do Německa představuje zhruba pětinu celkového vývozu. Druhý nejvyšší podíl vývozu z České republiky zaujímá Slovensko, kam směřuje 9%. Podobně na Slo-

Tabulka 1 ▶
Velikost ekonomik zemí EU-5 a míra jejich otevřenosti v roce 2009

	HDP v % k EU-27 ¹⁾	Vývoz zboží a služeb v % k HDP ¹⁾
Polsko	4,6	39,9
Česká republika	1,7	77,1
Maďarsko	1,3	81,6
Slovensko	0,8	83,0
Slovinsko	0,4	67,4
EU-27	100,0	41,3

Pramen: Eurostat, National Accounts, 10. 10. 2010.

¹⁾ HDP i vývoz v běžných paritách kupního standardu (PPS).

vensku je podíl vývozu do České republiky po Německu nejvyšší a činí 13%.

Hloubka krizového poklesu silně závisí na otevřenosti ekonomiky. Menší otevřenost polské ekonomiky patří k hlavním důvodům, proč v Polsku jako jediné zemi v rámci EU-5 (i celé EU-27) nedošlo v roce 2009 k poklesu HDP,

ale pouze ke zpomalení ekonomického růstu. K odvrácení poklesu přispěly též další podpůrné faktory, jako byla poměrně intenzivní stimulační opatření polské vlády ve fiskální oblasti a prudké znehodnocení zlotého, které podpořilo vývoz.² Naopak nejmenší země EU-5 Slovinsko pocítilo v prvním krizovém roce nejhlubší pokles HDP až o 8%. Druhý největší pokles ve středně velkém Maďarsku byl silně ovlivněn nutností řešit kumulované potíže veřejných rozpočtů. Následující v řadě byl poměrně hluboký pokles na Slovensku, ovlivněný především tím, že slovenská ekonomika je ze srovnávaných ekonomik zemí EU-5 druhá nejmenší a je silně otevřená.³ Hloubka poklesu na Slovensku přitom představovala největší změnu proti prudkému růstu v předchozích letech. Česká republika, která rovněž patří k nejotevřenějším, měla pokles HDP mírně nižší než průměr zemí EU-27 (viz tabulka 2).

Ekonomické oživení v roce 2010 bude podle předpovědi Eurostatu nejsilnější na Slovensku a v Polsku, kde se shodně předpokládá růst HDP o 2,7%. V Polsku jde přitom o určité zrychlení proti předchozímu roku, zatímco na Slovensku jde o poměrně prudký obrat od poklesu k růstu, i když růst zdaleka nedosahuje hodnot, obvyklých před krizovým poklesem.

Návrat k vysokým tempům růstu, která se prosazovala v období konjunktury před vypuknutím krize, nelze v nejbližších letech očekávat v žádné ze zkoumaných zemí. Ekonomové různých názorových proudů se neshodují v tom, zda oživení bude pokračovat plynule nebo zda

2 Kurz polského zlotého vůči euru se mezi roky 2008 a 2009 znehodnotil o 19,1% (z 3,50 PLN/EUR na 4,33 PLN/EUR) a vůči dolaru o 23,3% (z 2,39 PLN/USD na 3,12 PLN/USD). Daleko tak překonal zhodnocení o 8,1% v předchozím roce (v úhrnu za 2 roky činilo znehodnocení 12,5%). Česká koruna v roce 2009 depreciovala vůči euru pouze o 5,7% a vůči dolaru o 10,6%, čímž pouze částečně vyrovnala apreciaci o 11,3%, resp. o 19,2% z roku předchozího (zhodnocení za oba roky v úhrnu činilo vůči EUR 5,0% a vůči USD 6,6%).

3 Hloubka propadu slovenské ekonomiky v 1. čtvrtletí 2009 byla kromě zmíněných faktorů ovlivněna též dopady přerušení dodávek plynu v době rusko-ukrajinského obchodního sporu.

Tabulka 2 ▶

Tempa růstu HDP v zemích EU-5 a v EU-27 v letech 2006–2010

	2006	2007	2008	2009	2010 ¹⁾
Česká republika	6,8	6,1	2,5	-4,1	1,6
Maďarsko	3,6	0,8	0,8	-6,7	0,0
Polsko	6,2	6,8	5,1	1,7	2,7
Slovensko	8,5	10,6	6,2	-4,7	2,7
Slovinsko	5,9	6,9	3,7	-8,1	1,1
EU-27	3,2	3,0	0,5	-4,2	1,0

Pramen: Eurostat, National Accounts, 11. 11. 2010.

¹⁾ Předpověď.

vývoj bude mít tvar W s opakovaným poklesem a následujícím neduživým a nestabilním růstem. Shoda se však projevuje v tom, že dohánějící ekonomiky nových členských zemí porostou i nadále rychleji než klíčové vyspělé ekonomiky EU.

Konvergence k vyspělým zemím pravděpodobně zpomalí. Tempa ekonomického růstu nových členských zemí závisejí do velké míry na již dosažené ekonomické úrovni a na stupni přiblížení se k úrovni zemí vyspělých. V ukazateli HDP na obyvatele v paritě kupního standardu, kterým se obvykle měří ekonomická úroveň, se stredo-evropské nové členské země navzájem dosti odlišují.⁴ Slovinská a česká ekonomika se v žebříčku ekonomické vyspělosti nacházejí

Tabulka 3 ▶

HDP na obyvatele v PPS v zemích EU-5 v relaci k EU-27 v letech 1995–2009

	HDP na obyvatele v PPS (EU-27 = 100)				
	1995	2000	2009	Rozdíl v p. b.	
				1995–2009	2000–2009
Česká republika	73	68	80	7	12
Maďarsko	52	55	63	11	8
Polsko	43	48	61	18	13
Slovensko	48	50	71	23	21
Slovinsko	74	80	87 ¹⁾	13 ¹⁾	7 ¹⁾

Pramen: Eurostat, National Accounts, 11. 11. 2010.

¹⁾ Přerušeni časové řady.

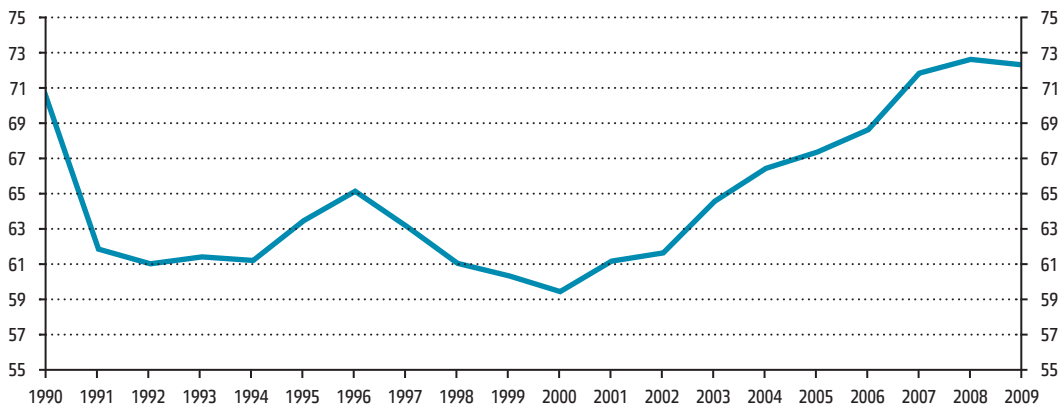
mezi zeměmi středně ekonomicky vyspělými, ostatní země EU-5 jsou o stupeň níže mezi zeměmi s nižší střední úrovní.⁵

Nové členské země s nižším HDP na obyvatele doháněly průměrnou úroveň společenství EU-27 rychleji než země vyspělejší. Za sledované období 1995–2009 bylo nejméně Slovensko. Jeho ekonomická úroveň byla ve výchozím roce druhá nejnižší v rámci zemí EU-5. Za 14 let se přiblížilo k průměru zemí EU-27 o 23 procentních bodů, takže jeho HDP na obyvatele v koncovém roce 2009 již předstihl úroveň Maďarska, a to dosti výrazně. V polské ekonomice, jejíž úroveň zůstává nejnižší ze zemí EU-5, se mezera za celé sledované období zúžila o 18 bodů (viz tabulka 3).

4 Alternativní ukazatele, jako je hrubý a čistý národní důchod na obyvatele, ukazují v zemích EU-5 na nižší úroveň v relaci k průměru za EU-27 než HDP na obyvatele. Příčinou je především odliv zisků zahraničních společností, vlastnických domácích podniků, do mateřských zemí. Jen částečně je tento vliv v některých zemích vyrovnáván opačným přesunem mezd domácích pracovníků, zaměstnaných v cizině.

5 Vzhledem k nedostatečné přesnosti objemových indexů založených na paritách kupní síly shrnuje OECD jednotlivé země při určování pořadí podle ekonomické vyspělosti do několika skupin s určitým rozmezím. V současnosti je definováno 6 skupin: 1) vysoký důchod (high-income) při 125 % a více v relaci k průměru; 2) vyšší střední důchod (high-middle income) při 100–124 %; 3) středně vysoký důchod (middle income) při 75–99 %; 4) nízký střední důchod (low-middle income) při 50–74 %; 5) nízký důchod (low income) při 25–49 %; 6) velmi nízký důchod (very low income) při méně než 25 %. Ekonomiky s velmi nízkým důchodem se mezi zeměmi EU nevyskytují. V Evropě k nim patří Albánie, Bosna a Hercegovina, Moldávie a Ukrajina.

Obrázek 1 ▶

HDP na obyvatele ČR v relaci k EU-15, 1990–2009 (v PPS, EU-15 = 100)¹⁾

Pramen: ECFIN 2010a, s. 47.

¹⁾ Dřívější EU-15 ve složení do roku 1991 vč. Západního Německa.

Česká ekonomika prodělala v letech 1997–1998 druhou **posttransformační recesi**, která byla v rámci zemí připravujících se na vstup do EU ojedinělá. (Na Slovensku došlo koncem 90. let pouze k zastavení, resp. přibrzdění růstu.) Vývoj HDP od počátku transformace opsal křivku ve tvaru W. Úspěšné zužování ekonomické mezery se prosadilo teprve v současné dekádě, a to zejména po vstupu do EU (viz obrázek 1).

V ostatních zemích EU-5 byl v období transformace dlouhodobý vývoj až do roku 2008 plynule vzestupný s menším zakolísáním v Maďarsku po roce 2005. K poklesu došlo (mimo Polska) teprve v roce 2009 (viz obrázek 2).

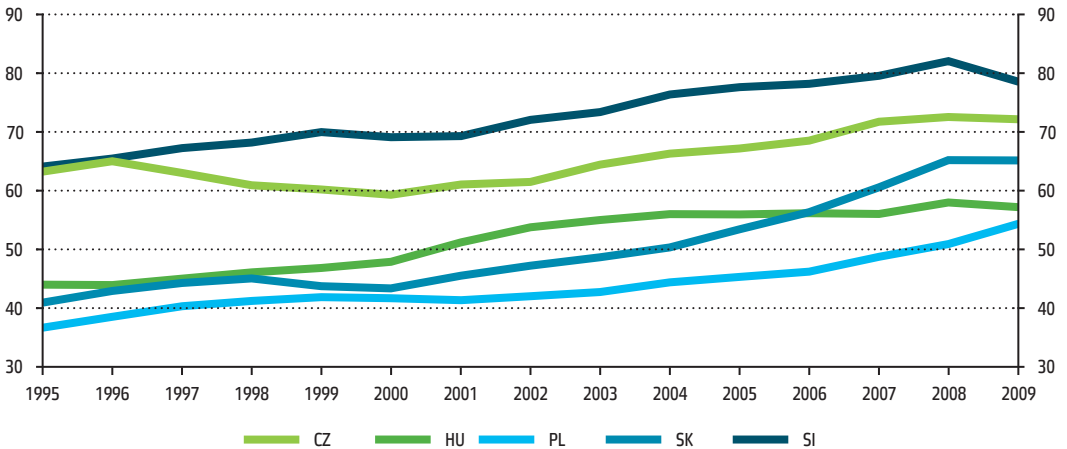
Tempa dohánění ekonomické úrovně vyspělých zemí nelze mechanicky přenášet z období existence velké mezery do období, kdy se mezera ve značné míře již vyrovnala. V takové situaci již byly podněty a zdroje rychlejšího růstu produktivity práce, spočívající v přejímání vyspělejších technologií a organizace práce, do velké míry vyčerpány. Lze předpokládat, že v pokrízovém

období se konvergence nových členských zemí k vyspělým zemím EU zpomalí především v zemích se středně vysokým důchodem (Slovinsko, Česká republika).

Přesnější odhad budoucí pozice v žebříčku ekonomické úrovně zemí je však obtížný. Lze to doložit na příkladu Číny. Vyrovnání jejího ekonomického výkonu (celkového objemu HDP v reálném vyjádření) s USA se všeobecně předpokládalo až kolem roku 2050, nyní se však odhady posouvají již k roku 2030. Čína je přitom podle ekonomické vyspělosti na podstatně nižším stupni rozvoje než dohánějící evropské země. Její ekonomická úroveň, měřená HDP na obyvatele v paritě kupní síly, dosahuje zhruba 22 % průměru zemí EU-27, zatímco ve skupině postkomunistických nových členských zemí EU (NMS-10) se blíží k 60 % (viz Astrov, Holzner, Laski, Podkaminer et al., 2010, s. VIII). Z nízké úrovně probíhá reálná konvergence rychleji. Rychlá dynamika Číny a dalších asijských i latinsko-amerických ekonomik se tak stává rozhodujícím faktorem východiska z krize v celosvětovém měřítku.

Obrázek 2 ▶

HDP na obyvatele v zemích EU-5 v PPS 1995–2009 (EU-15 = 100)

Pramen: ECFIN 2010a, s. 46–47.

Analytici Vídeňského ústavu srovnávacích ekonomických studií (WIIW) odhadují pokřizový postup reálné konvergence pro nové členské země EU s přihlédnutím k řadě nových faktorů, které budou ekonomický růst zpomalovat. Landesmann a Gligorov uvádějí své úvahy o „přesměrování“ růstového modelu (Redirecting the growth model in Central and Eastern Europe: Policy issues) ve speciální kapitole pravidelné pololetní analýzy (viz Gligorov, Havlik, Landesmann, Pöschl, Richter et al., únor 2010). Mezi **interní faktory** řadí především opatrnější poskytování úvěrů podnikům i domácnostem, dále pak špatnou fiskální situaci, která povede k omezení veřejných výdajů, a konečně očekávané zvýšení míry úspor domácností, která v předchozím období silně klesla. Mezi **externí faktory** zařazují zpřísnění regulace finančních trhů, celkové zpomalení ekonomického růstu v západní Evropě a očekávané zpřísnění podmínek vstupu do eurozóny.

I s přihlédnutím k uváděným zpomalujícím faktorům autoři WIIW prognózují, že

v procesu reálné konvergence dosáhnou stře-doevropské země do roku 2020 značného posunu vpřed. HDP na obyvatele České republiky v PPS se těsně přiblíží ke 100 % průměru zemí EU-27, Slovensko tuto úroveň přesáhne a Slovensko dosáhne kolem 90 % (Maďarsko s Polskem zůstanou pod 80 %). Citované výsledky prognózy pro příští dekádu vzbuzují některé otázky. Pokud vezmeme v úvahu fakt, že stře-doevropské země vycházejí v rámci EU ze střední, resp. nízké střední úrovně, pak jejich konvergence nepůjde takovými tempy jako v předchozím období. Není zřejmé, zda tento fakt byl v prognóze WIIW dostatečně brán v úvahu.

Změny v konkurenceschopnosti vyvolané krizí

Výchozí pozicí nových členských zemí EU je nižší mzdová úroveň i jednotkové pracovní náklady. Vzhledem k nižší dosahované produktivitě práce ve srovnání s vyspělými zeměmi mohou jim nové členské země konkurovat jen nižšími mzdovými náklady.

Tabulka 4 ▶

Průměrné hrubé měsíční mzdy v zemích EU-5 a v Bulharsku a Rumunsku v relaci k Rakousku, 2008–2009

	Mzdy v kurzovém přepočtu				Mzdy v PPS			
	2008		2009 ¹⁾		2008		2009 ¹⁾	
	EUR	Rakousko = 100	EUR	Rakousko = 100	EUR	Rakousko = 100	EUR	Rakousko = 100
Česká republika	944	32,4	889	29,8	1341	50,3	1283	49,0
Maďarsko	791	27,2	713	23,9	1215	45,5	1144	43,6
Polsko	838	28,8	717	24,1	1247	46,7	1249	47,7
Slovensko	697	23,9	745	25,0	1053	39,5	1081	41,2
Slovinsko	1391	47,8	1439	48,3	1727	64,7	1725	65,8
Bulharsko	268	9,2	303	10,2	619	23,2	658	25,1
Rumunsko	478	16,4	445	14,9	886	33,2	910	34,7
Rakousko	2913	100,0	2980	100,0	2668	100,0	2621	100,0

Pramen: Astrov, Holzner, Laski, Podkaminer et al. (2010), s. 145–148; vlastní výpočty.

¹⁾ Předběžný údaj.

Nejmenší **rozdíly ve mzdách** vůči vyspělým evropským zemím EU jsou ve Slovinsku, kde se mzdy v eurech pohybují téměř na polovině a v PPS zhruba na dvou třetinách mezd rakouských. Úroveň mezd v ostatních středoevropských zemích je nižší. V eurech se v roce 2009 pohybovaly mezi 24 % až 30 % a v PPS mezi 41 % až 49 % mezd rakouských. Velmi nízké jsou mzdy v později přistoupivších zemích – Bulharsku a Rumunsku (viz tabulka 4).

Slovenské mzdy byly až do roku 2008 značně nižší než v ostatních středoevropských zemích. Avšak po přijetí eura, vůči němuž měny ostatních středoevropských zemí ve druhé fázi krize oslabovaly, se od roku 2009 v kurzovém přepočtu zvýšily, zatímco v ostatních zemích (s výjimkou dřívějšího člena eurozóny Slovinska) naopak relativně klesaly. Vyšší mzdová konkurenční schopnost Slovenska ve srovnání s Českou republikou tak do určité míry oslabila. Zatímco v roce 2008 činily slovenské „eurové“ mzdy jen 74 % českých, v roce 2009 se zvýšily

na 84 %. V relaci k Polsku byly slovenské mzdy v eurech v roce 2008 ještě nižší, v roce 2009 však úroveň polských mezd již předstihly.

Nákladová konkurenční schopnost, vyjádřená v jednotkových pracovních nákladech (JPN) měřených jako průměrné pracovní náklady v EUR na jednotku HDP v reálném vyjádření (tj. v PPS), je ve středoevropských nových členských zemích stále podstatně vyšší než v průměru za země EU-27. V důsledku rychlejšího růstu mezd se zde však JPN v posledním desetiletí značně zvýšily. Česká republika má agregátní JPN výrazně nižší než Slovinsko, avšak vyšší než ostatní země EU-5. Podstatná odlišnost JPN směrem dolů od středoevropských zemí se prokazuje v Bulharsku. V Rumunsku je vliv nižších pracovních nákladů na osobu překryt relativně nízkou produktivitou práce, takže jeho JPN jsou vyšší než v Polsku – do roku 2008 byly vyšší i ve srovnání se Slovenskem (viz tabulka 5).

Vyšší nákladová (mzdová) konkurenční schopnost nejpozději přistoupivších nových

Tabulka 5 ▶

Produktivita práce a jednotkové pracovní náklady v zemích EU-5 a v Bulharsku a Rumunsku 2008–2009 (EU-27=100)

	2008			2009		
	HDP na pracovníka (PPS)	Pracovní náklady na zam. v EUR	Agregátní JPN	HDP na pracovníka (PPS)	Pracovní náklady na zam. v EUR	Agregátní JPN
Česká republika	72,0	44,9	62,4	71,8	43,0	59,9
Maďarsko	71,9	43,7	61,3	70,2	39,0	55,6
Polsko	62,2	31,8	51,3	65,3 ¹⁾	27,9	42,7 ¹⁾
Slovensko	79,4	36,4	45,9	79,0	39,6	50,1
Slovinsko	84,9	68,6	81,3	82,1	70,4	85,7
Bulharsko	38,8	12,8	34,4	38,5	13,9	36,1
Rumunsko	50,3	24,5	48,8	47,2	22,5	47,7

Pramen: HDP na pracovníka viz Eurostat, National Accounts (10. 10. 2010); pracovní náklady na zaměstnance – viz Gligorov, Pöschl, Richter et al. (2009), s. IX a Astrov, Holzner, Laski, Podkaminer et al. (2010), s. VIII; agregátní JPN vlastní propočty.

¹⁾ Předpověď.

členských zemí se v rámci EU projevuje ve snáhách zahraničního kapitálu o přesun některých jednoduchých výrob do těchto teritorií. V roce 2009 se agregátní JPN v relaci k EU-27 v zemích s vlastní měnou výrazně snížily v důsledku oslabení měnového kurzu vůči euru, a to zejména v Polsku a v Maďarsku. V České republice se snížily též, a to o 2,5 procentního bodu. U členů eurozóny – na Slovensku a ve Slovinsku, jakož i v Bulharsku, které má svou měnu vázanou na euro v režimu měnového výboru, se naopak silně zvýšily. Země používající euro nemohly využívat oslabení měnového kurzu k podpoře konkurenční schopnosti svého vývozu.

Jednotkové pracovní náklady v domácí měně v posledních letech značně stoupaly. Index nominálních jednotkových pracovních nákladů na národohospodářské úrovni (definovaný podle Eurostatu jako poměr indexu pracovních nákladů, tj. mezd, sociálního pojištění atd. v propočtu na zaměstnance k indexu HDP

na pracovníka ve stálých cenách) až do roku 2010 rychle rostl ve všech středoevropských nových členských zemích. Nejinak tomu bylo v Bulharsku a Rumunsku, kde měl vývoj skokový charakter (viz tabulka 6).

Vývoj JPN po korekci měnovým kurzem se značně liší od JPN, vyjádřených v národní měně. Změny kurzu domácí měny vůči měnám, za něž se obchoduje (tj. v podmínkách středoevropských ekonomik zejména vůči euru) významně ovlivňují mezinárodní konkurenční schopnost. JPN korigované změnami měnového kurzu jsou dostupné v analýzách Vídeňského ústavu srovnávacích ekonomických studií (viz tabulka 7).

P. Havlik ve svém referátu na konferenci Strategie Evropy 2020: Nové výzvy, příležitosti a hrozby pro ekonomiku EU (2010) vycházel z uváděných údajů WIIW a zdůrazňoval rychle rostoucí JPN v nových členských zemích, které se ve většině zemí

Tabulka 6 ▶

Tempa růstu nominálních jednotkových pracovních nákladů v zemích EU-5, v Bulharsku a v Rumunsku 2005–2010

	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ¹⁾
Česká republika	-0,3	1,1	2,9	5,1	3,5	-0,2
Maďarsko	3,6	2,3	5,6	4,8	1,9	-1,2
Polsko	0,3 ²⁾	-1,1	2,6	7,5	1,7 ¹⁾	0,5
Slovensko	4,2	1,5	0,1	2,5	7,2	-1,1
Slovinsko	0,9	1,0	2,6	5,9	8,3	-0,6
Bulharsko	2,3	4,2	13,8	16,2	10,4	3,5
Rumunsko	21,6	4,9	15,2	23,3	6,9 ¹⁾	-0,2
EU-27	1,6	1,2	2,1	1,0	1,3	0,2

Pramen: Eurostat, National Accounts, 11. 11. 2010.

¹⁾ Předpověď, ²⁾ přerušeni časové řady.

v uplynulé dekádě téměř zdvojnásobily. Výjimkou bylo Polsko s plovoucím kurzem zlotého a Slovinsko s tradičně stabilním kurzem a jeho zafixováním při přijetí eura od 1. 1. 2007. V těchto dvou zemích se v uplynulé dekádě JPN zvýšily pouze o necelých 30 %. Vzestup JPN měl za důsledek snižující se konkurenční schopnost nových členských zemí vůči vyspělým zemím EU. V relaci k Rakousku pouze Slovinsko zlepšilo ve sledovaném období svou konkurenční schopnost.

Závěry vyvozované z korekce vývoje JPN podle změn měnového kurzu k euru jsou však neúplné, pokud pomíneme výchozí úroveň JPN (srovnej s tabulkou 5). Typickým příkladem je Slovinsko, kde korigované JPN sice stouply mnohem pomaleji než v ostatních střeoevropských zemích (nemluvě o Bulharsku a Rumunsku), avšak přesto je jeho současná nákladová (mzdová) konkurenční schopnost stále mnohem nižší než v ostatních srovnáva-

Tabulka 7 ▶

Agregátní jednotkové pracovní náklady korigované vývojem měnového kurzu k EUR v zemích EU-5, v Bulharsku, Rumunsku a Rakousku v letech 2005–2011 (roční změny v %)

	2005–08 ¹⁾	2008	2009 ²⁾	2010 ³⁾	2011 ³⁾
Česká republika	9,5	19,8	-3,0	0,5	3,7
Maďarsko	5,6	5,5	-6,3	4,2	5,3
Polsko	11,5	17,1	-15,5	6,6	3,4
Slovensko	9,8	13,5	9,0	-3,6	0,2
Slovinsko	1,8	5,8	10,5	0,2	1,4
Bulharsko	12,8	18,5	15,0	-5,0	2,5
Rumunsko	17,2	6,6	-1,1	4,0	6,1
Rakousko	2,5	2,7	5,6	-0,2	0,5

Pramen: Astrov, Holzner, Laski, Podkamminer et al. (2010), s. 152.

¹⁾ Roční průměr; ²⁾ předběžně; ³⁾ předpověď.

ných zemích. Důvodem je násobně vyšší výchozí úroveň JPN již na počátku transformace. Tento vliv způsobil, že nehladě na pomalý vzestup JPN byla jejich úroveň ve Slovinsku ještě v roce 2009 ze sledovaných zemí nejvyšší – činila 85 % v relaci k průměru zemí EU-27, zatímco v ostatních zemích EU-5 se pohybovala od 43 % v Polsku po 60 % v České republice a v Bulharsku činila dokonce jen 36 %. Polské JPN významně klesly vlivem depreciace zlotého (v roce 2008 činily ještě 51 %).

Rizika a výzvy vyvolané krizí

Riziko dvojitého propadu je zdůrazňováno v aktuální souhrnné zprávě UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development). Ve shrnutí se uvádí, že „...předčasný přechod k fiskální konsolidaci ve státech EU zvyšuje v tomto regionu i celosvětově riziko, jehož dopady na fiskální příjmy představují pro veřejné finance větší hrozbu než pokračování

v expansivní fiskální politice..." (UN, Overview, s. 8). Mezinárodní měnový fond formuluje tuto tezi opatrněji, když v říjnovém výhledu (World Economic Outlook 2010) tvrdí: „...pokud bude zpomalení globálního růstu větší než očekávané, pak země, které mají prostor ve fiskální oblasti, by měly odložit některá plánovaná konsolidační opatření..." (viz IMF, s. XV).⁶

Reakce na zmíněná rizika se týkají jednotlivých nových členských zemí EU středoevropského regionu v nestejně míře. Větší **prostor ve fiskální oblasti** mají země s nižší mírou zadluženosti veřejného sektoru, kryté přitom vnitřními zdroji, k nimž patří především Česká republika a Slovinsko, dále pak s určitým odstupem Slovensko.⁷ Nejhorší pozici má v tomto směru Maďarsko, které muselo řešit vysokou zadluženost svého veřejného sektoru, navíc krytou v převažující míře zahraničními zdroji, za pomoci mezinárodních institucí, jež si diktují přísné podmínky.

Strukturální změny, vyvolané hospodářskou recesí, představují hlavní výzvu pro dohánějící ekonomiky zemí EU-5. Krize, která má hlubší strukturální důvody, vedla k přesunům v mezinárodní pozici velkých světových regionů a hlavních hráčů na světovém trhu. Došlo

k posílení hospodářské síly Číny, Indie a dalších dynamických rozvojových ekonomik, zatímco vliv USA a Evropy se oslabil. Tyto přesuny mají své důsledky i pro zaměření výroby malých středoevropských zemí, které v procesu transformace těsně navázaly své ekonomiky na vyspělé západoevropské země a do určité míry se staly jejich doplňkem či přívěskem jako subdodavatelé méně a středně náročných výrobků.

Vazba na Německo a Evropskou unii je v české i slovenské ekonomice těsnější než byla závislost na ekonomice Sovětského svazu a zemí RVHP v době existence Východního bloku. Vztahy k ostatním regionům mimo EU po roce 1989 výrazně oslabily. Vlivem silné vazby na Německo má česká ekonomika nejvyšší geografickou koncentraci obchodu ze všech nových členských zemí.⁸ V době, kdy západoevropské země i USA mají podstatně pomalejší ekonomický růst než dynamicky se rozvíjející země Asie a dalších kontinentů, je diversifikace zahraničního obchodu mimo region Evropy a Severní Ameriky ve střednědobém a dlouhodobém časovém horizontu vysoce žádoucí.⁹

Obtížným problémem pro malé středoevropské ekonomiky je **nalezení specifického výrobního profilu** a takového zaměření akti-

9 V krátkém období se těsná vazba na ekonomiku Německa může jevit jako výhodná vzhledem k růstu její konkurenceschopnosti a její velmi široké exportní diverzifikaci.

6 Vlastní překlad materiálu UNCTAD i IMF.

7 Nižší míru zadluženosti (dluh sektoru vlády v % HDP) než Česká republika mělo v roce 2009 v rámci EU-27 pouze 5 zemí – nově přistoupiví Bulharsko a Rumunsko a dále menší celky jako Estonsko a Litva a dále atypické Lucembursko. Česká míra zadluženosti dosahovala 35 % podobně jako na Slovensku, kde však jsou v posledních letech poměrně vysoké běžné roční deficity (téměř 7 % HDP v roce 2009). Maďarsko patří po Itálii, Řecku a Belgii k nejzadluženějším zemím, jeho veřejný dluh se blížil k 80 % HDP. V Polsku je míra zadluženosti rovněž poměrně vysoká (51 %) při ročním deficitu přes 7 % HDP (2009). Handicapem České republiky je poměrně rychlý vzestup míry zadluženosti (jarní předpověď ECFIN počítá se zvýšením míry zadluženosti v roce 2010 na 39,8 % a v roce 2011 na 43,5 % HDP).

8 V roce 2009 směřovala třetina vývozu z ČR do Německa a do EU celkem až 86 %. Přitom vývoz do Ruska činil jen 2 % a do Číny 0,6 %, zatímco dovozy z těchto zemí činily 5 %, resp. 10 %.

vit, v němž by uplatnily své přednosti v nových podmínkách. Česká ekonomika disponuje pracovní silou s dlouhodobou průmyslovou tradicí a poměrně vysokou kvalifikační a vzdělanostní úrovní. Určitým vodítkem pro posouzení existujících předpokladů jsou údaje o vzdělanostní struktuře obyvatelstva, v níž se prosazuje trend široké vzdělanosti na středoškolské úrovni při v mezinárodním měřítku mimořádně nízkém podílu obyvatelstva s nejnižším vzděláním. Silně nadprůměrný je rovněž podíl i dynamika zaměstnanosti v kvalifikačně náročných profesích. V terciárním vzdělání však Česká republika za nejnávštějšími zeměmi zaostává. Situace v mladších věkových skupinách se v tomto směru v posledních letech sice rychle zlepšuje, přetrvává však nízký podíl absolventů technických oborů, což nadále podvazuje inovační schopnosti ekonomiky.¹⁰

Příznivé **předpoklady v kvalifikační struktuře obyvatelstva** nejsou při zaměření na jednoduché či jen středně technicky náročné hromadné výroby meziproductů dostatečně využity. Čelit konkurenci nově se industrializujících mladých ekonomik s jejich nepřekonatelnou výhodou podstatně nižších jednotkových pracovních nákladů je možno pouze při zaměření na takové originální produkty a služby, které jsou jim zatím nedostupné nebo vzdálené, a při pružném přizpůsobování k individuálním

potřebám náročných zákazníků.

Jde o **přechod ke kvalitativně založené konkurenční výhodě**. Příklady Finska nebo Dánska, které se s inovovanými výrobky a službami znalostně náročných odvětví na světovém trhu prosadily, ukazuje na možnost a schůdnost takového zaměření. Obě jmenované země se však současně nacházejí na předních příčkách vzdělanostní úrovně nejvyššího stupně.¹¹ Z této zkušenosti vyplývá význam posilování terciárního vzdělání především v technických oborech.

Východiska z recese jsou spojena s potřebou opětovných hlubších strukturálních změn, jakými česká i slovenská ekonomika procházely již vícekrát ve své novodobé historii. Hospodářská politika by měla podporovat vytváření nových příležitostí v zaměření výroby a pomáhat při hledání nových tržních a marketingových strategií.

Hlavním faktorem konkurenční schopnosti středoevropských nových členských zemí byly v předkrizovém období jejich relativně nízké pracovní náklady v relaci k produktivitě práce ve srovnání s vyspělými zeměmi EU, s nimiž se odehrává převažující část obchodu. Vysoká cenová konkurenceschopnost Číny však nad středoevropskými členskými zeměmi silně převažuje. Jestliže se agregátní jednotkové pracovní náklady zemí EU-5 v relaci k průměru

¹⁰ Podíl obyvatelstva ČR ve věku 25 až 64 let s dosaženým vyšším sekundárním nebo postsekundárním vzděláním v roce 2008 činil 77 % ve srovnání s průměrem za EU-27 pouhých 47 % (v Portugalsku např. jen 14 %). Bez vzdělání nebo pouze s primárním či nižším sekundárním vzděláním je v ČR jen necelá desetina obyvatelstva v produktivním věku, zatímco průměr za EU-27 činí téměř 30%. Současně podíl obyvatelstva s dokončeným terciárním vzděláním dosáhl 14 %, zatímco průměr za EU-27 byl 24 % (viz Kolektiv CES VŠEM, NOZV NVE, 2010, s. 443). V tomto srovnání je nutno vzít v úvahu, že vyšší odborné středoškolské vzdělání v ČR je v některých ohledech (např. v počtu let studia) srovnatelné s bakalářským stupněm vysokoškolského vzdělání v jiných zemích. Obtížnější je porovnání kvality vzdělání, která se na jednotlivých středních i vysokých školách značně odlišuje.

¹¹ Finsko má nejvyšší podíl obyvatelstva v produktivním věku s terciárním vzděláním v rámci EU-27 (V roce 2008 dosáhl tento podíl až 37 %). Dánsko se s podílem 35 % nacházelo na 2. místě (viz tamtéž).

zemí EU-27 pohybují od 43 % v Polsku po 85 % ve Slovinsku, pak v Číně se podle hrubých odhadů pohybují jen mezi čtvrtinou až třetinou.¹² (Těmto údajům se v členských zemích EU přibližuje pouze Bulharsko, kde JPN v relaci k EU-27 přesahují třetinu, avšak rychle rostou).

Až do vypuknutí hospodářské recese země EU-5 využívaly při prosazování se na světových trzích především svou nákladovou konkurenční schopnost a blízkost trhů EU. Po krizi se budou při stagnaci a zvolnění vývoje ve vyspělých zemích EU a rychlém vývoji v Číně, Indii a dalších asijských i latinsko-amerických rozvíjejících se ekonomikách prosazovat **změny v teritoriálním zaměření obchodu**. Přitom se bude rychleji či pomaleji prosazovat **přesun**

od nákladově založených konkurenčních výhod ke kvalitativně podmíněné konkurenceschopnosti, opřené o tradice i specifické znalosti a přednosti.

Pro středoevropské země nebude snadné najít si v nových podmínkách své místo v mezinárodní dělbě práce. Přejít od masové výroby k výrobě „šité na míru“, k výrobě založené na znalostech, inovacích a tvořivém uplatnění znalosti místních poměrů a blízkosti trhů vyspělých ekonomik, zvýšení podílu služeb, vztažujících se k potřebám místního obyvatelstva a podobné směry mohou pomoci překonat tvrdou konkurenci čínského zboží, které též začíná pronikat od masové výroby do vyšších pater, uspokojujících náročnější potřeby. ■

¹² Vlastní odhad na základě údajů WIIW o mzdách v národní měně, měnových kurzech a HDP na pracovníka v PPS. Chybějícím článkem je odhad nemzdových pracovních nákladů v Číně (sociální pojištění atd.), které jsou podstatně nižší než v zemích EU.

LITERATURA

- ASTROV, V., HOLZNER, M., LASKI, K., PODKAMINER, L. et al.: *Will Exports Prevail over Austerity? WIIW Current Analyses and Forecasts 6/2010*. Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies July 2010. ISBN 978-3-85209-019-1.
- ECFIN: *Statistical Annex of European Economy – Spring 2010, European Economy 2/2010*. Luxembourg: European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs 2010(a).
- ECFIN: *Economic Forecast Spring 2010*. Luxembourg: European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs 2010(b).
- EUROSTAT: *National Accounts (database)*. Luxembourg: EUROSTAT 2010(a).
- EUROSTAT: *Structural Indicators (database)*. Luxembourg: EUROSTAT 2010(b).
- GLIGOROV, V., PÖSCHL, J., RICHTER, S. et al.: *Where Have All the Shooting Stars Gone? WIIW Current Analyses and Forecast 4/2009*. Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies July 2009. ISBN 978-3-85209-015-1.
- GLIGOROV, V., HAVLIK, P., LANDESMANN, M., PÖSCHL, J., RICHTER, S. et al: *Crisis Is Over, but Problems Loom Ahead. WIIW Current Analyses and Forecasts 5/2010*. Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies February 2010. ISBN 978-3-85209-015-3.
- HAVLIK, P.: *Unit Labour Costs, Exchange Rates and Responses to the Crisis*. In: *Mezinárodní konference Strategie Evropy 2020: Nové výzvy, příležitosti a hrozby pro ekonomiku EU*. Praha: Evropské fórum podnikání, Newton College 22. 9. 2010.
- IMF: *World Economic Outlook (Recovery, Risk, and Rebalancing)*. Washington: International Monetary Fund, October 2010. ISBN 978-1-58906-947-3.
- KOLEKTIV CES VŠEM, NOZV NVF: *Konkurenční schopnost České republiky 2008–2009*. Praha: Linde 2010. ISBN 978-80-86131-87-0.
- OECD – EUROSTAT: *Purchasing Power Parities and Real Expenditures, 2005 Benchmark Year*. Paris: OECD 2007.
- OECD: *OECD Economic Outlook, Volume 2010/1, No. 87*. Paris: OECD, May 2010. ISBN 978-92-64-08521-3.
- UN: *Trade and Development Report*. New York, Geneva: UNCTAD (United Nations Conference for Trade and Development) 2010.
- VINTROVÁ, R.: *Mezinárodní pozice české ekonomiky v dlouhodobém vývoji a změny vyvolané krizí. Scientia et Societas 2/2010*. Praha: Newton Books 2010, č. 2, s. 79–101. ISSN 1801-7118.

THE RECESSION IMPACT ON THE EU-5 COUNTRIES' ECONOMIC POSITION AND COMPETITIVENESS

Ing. Růžena Vintrová, DrSc.

ABSTRACT

The depth of economic recession in the Central European New Member States was influenced by their size and openness (EU-5 = Czech Republic, Hungary, Poland, Slovakia and Slovenia). The deepest decline took place in small economies of Slovenia and Slovakia, while in Poland the rate of growth just decelerated, but remained positive. The speed of convergence to the old developed EU countries will slow down, especially in the countries with higher economic level (CZ, SI). The competitiveness of EU-5 countries is based on low wages and low ULC compared to EU developed countries. However, in confrontation with the cheap imports from China and other low-cost countries, the European catching up economies must seek other pillars of their competitiveness, connected with their Central-European location, cultural background and traditions.

KEYWORDS

Economic growth and fall, economic recession and economic recovery, responses to the crisis, rate of openness, cost competitiveness, qualitative competitiveness, international wage comparison, unit labour costs level and growth, exchange rate adjusted ULC.

JEL CLASSIFICATION

E01, E24, E32, F15, F43, J01

Makroekonomické souvislosti mezinárodního obchodu

Ing. Marek Rojíček, Ph.D.

Během uplynulé dekády došlo k výrazným změnám v pozici národních ekonomik vůči globálním hodnotovým řetězcům.¹ Globalizace má silný vliv na měření ekonomik na národní úrovni. Nové typy přeshraničních transakcí se ukazují jako těžko zachytitelné a měřitelné. Hraje v tom nepochybně roli rostoucí využívání elektronických transakcí, nicméně hlavním důvodem je, že národní hranice ztrácejí význam pro korporace působící v mezinárodním měřítku. Mezi sesterskými podniky působícími v různých zemích často neexistují standardní tržní vztahy. Pro zachování národních statistik se ukazuje jako nezbytné uměle dekonsolidovat údaje globálních korporací a rozdělit je mezi národní hranice. Jednou z oblastí, kde globalizační procesy vedly k nejvýraznějšímu ztížení schopnosti statistiky zachytit ekonomickou realitu, je **mezinárodní obchod**.

Úvodní část článku stručně rekapituluje teoreticko-metodologické přístupy k problematice zahraničního obchodu. Druhá část se věnuje praktickým modelům obchodování a jejich změnám v souvislosti s růstem globalizačních jevů, především vlivu nadnárodních společností. Tyto změny jsou demonstrovány na několika modelových příkladech a jsou naznačeny dopady na makroekonomické agregáty a možnosti jejich řešení.

Teoreticko-metodologická východiska mezinárodního obchodu

Mezinárodní ekonomie definuje zahraniční obchod jako ekonomické transakce mezi zahraničními a domácími subjekty spojené s nákupem a prodejem zboží a služeb (viz Čihelková a kol., 2008). Základním tvrzením pro konstituování klasických teorií zahraničního obchodu je existence výhod při realizaci vnějších vztahů na základě svobodného rozhodování ekonomických subjektů. Příčinu existence zahraničního obchodu lze hledat ve třech základních momentech:

- nedostatek zboží, které není v domácí ekonomice produkováno nebo není k dispozici v požadované kvalitě.
- cenové diference u mezinárodně obchodovatelného zboží,
- osobní, věcné nebo prostorové preference kupujících k zahraničním produktům.

Nedostatek zboží v ekonomice může být důsledkem řady příčin, jako je např. vybavení země surovinami, přírodní klimatické podmínky, nezvládnutí určitých produkčních technologií, schopnosti pracovní síly apod. Cenové diference jsou důsledkem buď rozdílné produktivity faktorů ve srovnatelných výrobních sektorech nebo rozdílného vybavení zemí výrobními faktory, případně externích vlivů na zbožových

1 *Hodnotový řetězec (z angl. „value chain“) lze vymezit jako celé spektrum činností, které je vztaženo k produktu od okamžiku jeho navržení až po jeho užití. Patří sem mj. design, výroba, marketing, distribuce a uživatelská podpora. Globální hodnotový řetězec je specifický tím, že jeho jednotlivé části jsou rozděleny mezi různé firmy a rozptýleny v prostoru (viz www.globalchains.org).*

tržích, které znemožňují volnou tvorbu cen (dumping, kartely, tarifní a netarifní politická opatření apod.).

Argumenty vyplývající z nedostatku zboží a cenové rozdílnosti vysvětlují, proč zboží vstupuje buď pouze do exportu nebo pouze do importu. V tom případě se jedná o **interodvětvový** obchod. Pokud zboží vstupuje zároveň do exportu a importu, hovoříme o **intraodvětvovém** obchodu. Jeho příčinou je existence osobních, věcných či prostorových preferencí. Kromě toho je intraodvětvový obchod chápán jako ukazatel stupně specializace nebo také technického pokroku odvětví v určité zemi. Země, které soustředily svou rozvojovou strategii na vývoz (např. jihovýchodní Asie) vykazují rychlý a výrazný růst úrovně intraodvětvového obchodu. To vysvětluje, proč je intraodvětvový obchod používán jako ukazatel kapacity dané země obstát v konkurenci v měnícím se prostředí (viz Havrylyshyn, Kunzel, 1997).

Mezi první novodobé teorie zahraničního obchodu patřila modifikace klasické ricardiánské teorie Eli Heckscherem a Bertilem Ohlinem (viz Leamer, 1995), která postavila jeho fungování na rozdílném vybavení zemí produkčními faktory. To umožnilo integrovat teorii zahraničního obchodu do systému neoklasické ekonomické teorie. Po druhé světové válce se postupně začaly rýsovat změny v konceptu pojetí zahraničního obchodu. Začala se ukazovat potřeba zpřesnit a modifikovat teoretické předpoklady, na nichž stojí celá klasická myšlenková koncepce. Zejména se projevila nutnost kvalitativně nově pojmut dominující faktory v zahraničním obchodě, zejména role technologií a technického pokroku. Došlo postupně ke kritice Heckscher-Ohlinova modelu, kdy sice bylo do značné míry uznáno jeho potvrzení fakty, ale současně nedokázal vysvětlit obchod mezi zeměmi s po-

dobným vybavením produkčními faktory. Bylo argumentováno, že specializace zemí na určitý typ komodit vede hlavně u rozvojových zemí spíše ke stagnaci a růstové šance vznikají spíše při specializaci na výrobky a služby náročné na kvalifikovanou pracovní sílu. Dále mu byla vytýkána neudržitelnost předpokladů, jako je mezinárodní imobilita výrobních faktorů nebo neexistence dopravních nákladů.

Klasická teorie se ukázala jako statická, zaměřená na dosahování stabilní rovnováhy bez výrazné změny produkčních systémů. Počátek nové koncepce je spjat s převzetím schumpeterovského přístupu a zahrnutím faktoru technologického pokroku. V pojetí Possnera (1961) vede technický pokrok v určité zemi k výrobě nových nebo zdokonalených výrobků. To vytváří časově omezený monopol na vývoj a tedy technologický náskok před ostatními zeměmi, kde vznikající poptávka v těchto zemích může být uspokojena pouze dovozem. Proto zahraniční obchod funguje i při stejném vybavení produkčními činiteli. Postupně narůstal v teoretické literatuře zájem o tzv. intraodvětvový obchod, tedy o vysvětlení toků mezi stejnými obory. V této souvislosti se poukazovalo na význam kvalitativních rozdílů a stupně kvalifikovanosti pracovní síly.

Zásadně nový pohled na teorii zahraničního obchodu podal švédský ekonom Linder (1961). Jeho pojetí vychází z centrální role poptávky a je zaměřeno na obchodování s konečnými produkty. Vychází z tvrzení, že potenciálním exportem je takové zboží, pro které existuje domácí trh. Oblast zboží, které je obchodováno, je přitom určeno vyšší důchodu na osobu, jenž v převážné míře determinuje spotřebitelské preference. Tato teorie vysvětluje, proč se rozhodující objemy obchodu odehrávají mezi vyspělými státy, zatím však chybí její detailní empirické testování.

Definice některých transakcí v zahraničně-obchodních vztazích

V rámci mezinárodního obchodu dochází kromě klasického dodání zboží ze země A do země B spojeného se změnou vlastnictví k některým operacím, které mají rozdílný dopad pro zachycení v makroekonomických statistikách (viz UNECE, 2010).

Jednoduchý tranzitní obchod – popisuje transakce se zbožím, které pouze překračují hranice na cestě do místa konečného určení. Tyto transakce jsou **obecně vyloučeny** jak ze statistiky zahraničního obchodu (SZO), tak i z platební bilance (PB) a národních účtů (NÚ).

Re-export – popisuje transakce se zbožím, které jsou dovezeny do země rezidentem a následně jsou vyvezeny (re-exportovány). Při těchto transakcích dochází ke změně vlastnictví, a proto jsou **obecně zahrnuty** jak v SZO, tak i v PB a NÚ.

Merchanting – popisuje nákupy zboží rezidentem příslušné ekonomiky od nerezidenta kombinované s následným prodejem stejného zboží jinému rezidentovi bez toho, aby zboží bylo fyzicky přítomno v příslušné ekonomice. Tyto operace nejsou zahrnuty v SZO a podle současného standardu PB a NÚ jsou považovány za vývoz služby. V revidovaných manuálech PB a NÚ však bude tato operace považována za vývoz zboží.

Kvazi-tranzitní obchod – popisuje transakce se zbožím, které je dováženo do země subjektem, jenž je v této zemi považován za nerezidenta, a následně vyvezeno do třetí země v rámci stejné ekonomické nebo celní unie.

Hranice mezi re-exportem a kvazi-tranzitem není vždy zřetelná. V souvislosti s globalizací produkce a fragmentací produkčního řetězce nadnárodní společnosti často zboží přesunují z jedné země do druhé, přičemž je obtížné rozlišit, zda došlo ke změně vlastnictví. Vlastnictví zboží může být převáděno z jedné země do druhé zcela nezávisle na fyzickém pohybu zboží.

V současné době je pro fungování mezinárodního obchodu klíčová role nadnárodních korporací a fragmentace produkčního řetězce (viz např. Arndt, 2001). Globální hodnotové řetězce mají za následek zvýšení objemů mezinárodního obchodu a mění se také struktura obchodu ve prospěch meziproduktů (tj. surovin, komponent a nedokončených výrobků). V roce 2003 bylo jako meziprodukty klasifikováno 54 % světových dovozů (viz OECD, 2008). Na základě údajů z input-output tabulek zemí OECD lze pozorovat zvyšování podílu dovážených meziproduktů ve většině z nich. Stále menší část výroby je prováděna uvnitř hranic národních států, snižuje se podíl přidané hodnoty na objemu produkce.

Globalizace hodnotových řetězců má za následek zvyšující se intraodvětvový obchod. Evidentní je to zejména v malých ekonomikách s vysokým přílivem přímých zahraničních investic.

Obchod se zbožím a službami

Zatímco klasická teorie mezinárodního obchodu uvažovala zejména transakce se zbožím, v posledních několika desetiletích výrazně vzrostly transakce nehmotného charakteru, zejména se službami. Zlepšování technologií, standardizace, infrastruktury a snižování nákladů na přenos dat umožnily, že mnoho činností službového charakteru je ve zvyšující se míře produkováno a spotřebováváno na odlišných místech. Tech-

nologický pokrok ICT zvýšil obchodovatelnost mnoha druhů služeb a vytvořil jejich nové druhy. Jedná se zvláště o tzv. znalostní služby, jako je pořizování a zpracování dat, výzkumné a konzultační služby, které mohou být prováděny prostřednictvím internetu. Do levnějších destinací formou off-shoringu jsou přesunovány také služby typu call center (viz OECD, 2008).

Přestože hranice mezi zbožím a službami je zdánlivě zřejmá, ve skutečnosti tomu tak není. Týká se to zejména operací, při nichž nedochází při fyzickém pohybu zboží ke změně vlastnictví. Např. u operací, kdy je zboží (komponenty) dovezeno do určité země k zušlechtění (montáži) a finální výrobky jsou vyvezeny zpět, aniž by došlo ke změně vlastnictví, je otázkou, zda se uskutečnil dovoz a vývoz zboží (komponent a finálních výrobků) nebo se uskutečnil pouze vývoz služby (zušlechtovatelská operace). V tom se liší klasický přístup statistiky zahraničního obchodu založeného na překročení hranic (celní deklaraci) a přístupy platební bilance, kde je klíčová změna vlastnictví. Analogicky lze uvést příklad merchatingu (viz box), kdy zboží fyzicky nepřekračuje hranice (je obchodováno v zahraničí), ale dochází ke změnám vlastnictví.

Praktické fungování mezinárodního obchodu

Tradiční model obchodování

Na obrázku 1 je zobrazen tradiční model obchodování, kdy vývozce a dovozce jsou v současnosti v roli kupujícího a prodávajícího a celní dokumentace zobrazuje tok zboží od jednoho k druhému. Ve stejném čase nebo v krátké době před nebo po dodání zásilky dojde k převodu z bankovního účtu kupujícího na bankovní účet prodávajícího. Je to základní princip ekonomické statistiky, pro sestavování národních účtů a platební bilance jsou přeshraniční transakce

založeny na ekonomickém vlastnictví. V tomto jednoduchém případě jde zboží od subjektu B k subjektu A a současně dochází k toku peněz obráceným směrem. Kdy přesně dojde ke změně vlastnictví mezi A a B bude záležet na smlouvě a platební dohodě. Ekonomické statistiky použijí překročení hranice jako bod, kdy dojde ke změně vlastnictví zboží.

Obrázek 1 ▶

Schéma tradičního modelu obchodování

Pramen: Vlastní zpracování.

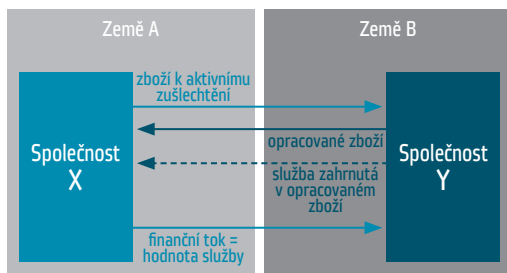
Intrafiremní obchod a zušlechtovací operace

Ve skutečném světě to ovšem nikdy není tak jednoduché, většina transakcí probíhá přes zprostředkovatele, což může mít vliv na načasování transakce a v neposlední řadě na záznam této transakce. Načasování platby může velmi kolísat, a tak může docházet mezi kupujícím a prodávajícím k vytvoření závazku, který pomine s okamžikem zaplacení zboží, nebo je naopak zaplacené ještě před jeho dodáním. Zboží také často překračuje hranice, ale nemění svého vlastníka. Klasickým příkladem je tzv. aktivní zušlechtění, kde zboží (komponenty) je vyvezeno z jedné země do druhé, aby tam bylo zkompletováno a následně vyvezeno zpět (viz obrázek 2). Fakticky je pouze vyvážena služba, avšak statistika zahraničního obchodu tuto transakci zahrne jako dovoz a vývoz zboží podle principu překročení hranice.² V účetnictví procesora (tj. firmy, která provádí zušlechtění) se však objeví pouze tržby za poskytnutou službu. Z hlediska správného zachycení pro účely pla-

² Pochopitelně ne každé překročení hranice je zahrnováno do statistiky zahraničního obchodu; např. zboží určené k tranzitu, dočasné skladování apod. nejsou do statistik zahrnovány.

Obrázek 2 ▶

Schéma obchodování se zbožím v režimu zušlechtnění

Pramen: Vlastní zpracování.

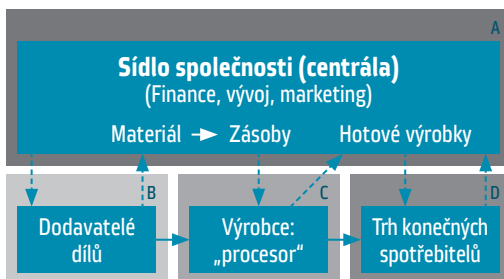
tební bilance a národních účtů, kde je klíčovým okamžikem změna ekonomického vlastnictví, je pak potřeba vyčíslit hodnotu dovážených komponent. Následně je třeba tuto hodnotu (podle současného přístupu) imputovat do objemu produkce a mezispotřeby v tuzemské ekonomice nebo (podle chystané revize standardu národních účtů a platební bilance) z hodnoty dovozu a vývozu vyloučit. Tím je zajištěna konzistence mezi zdroji a užitím v ekonomice.

Obdobný princip, který byl popsán u aktivního zušlechtnění, se stává čím dál více uplatňovaným modelem při obchodování s tím, jak stále větší část transakcí je realizována uvnitř nadnárodních skupin (**intrafiremní obchod**). V tomto případě navíc dochází ke zkreslování účetních dat v závislosti na smluvních cenách a používání servisních poplatků k alokaci zisku s ohledem na daňové zatížení. Jednotliví „hráči“ v celém procesu výroby a obchodování bývají umístěni v různých zemích a tyto případy tak ovlivňují statistiku zahraničního obchodu (viz obrázek 3).

Zpracovatelské operace za poplatek (aktivní zušlechtnění) se objevují v mnoha odvětvích. Roste využívání outsourcingu výrobního procesu nebo jeho části, kde jedna firma kontrahuje jinou k provedení specifické operace, ale ponechává si vlastnictví opracovaného mate-

Obrázek 3 ▶

Schéma obchodování mezi spřízněnými společnostmi

Pramen: Vlastní zpracování.

riálu. Typickým příkladem je elektrotechnický průmysl, ale tento jev se objevuje ve velkém rozsahu také v chemii, strojírenství, oděvním průmyslu a ostatních odvětvích, ve kterých nedochází jenom k pohybům produktů mezi závody, ale přes národní hranice k opracování a zpátky beze změny vlastnictví.

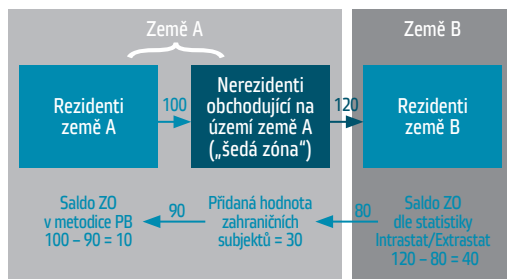
Motivace k upřednostnění „zpracování za poplatek“ je založena na snižování nákladů prostřednictvím specializace. Nicméně, tento typ transakce mezi spřízněnými společnostmi s sebou nese i daňové dopady. Pravidla na přesun zboží z jedné části skupiny na jinou vyžaduje ohodnocení a zachycení jako tržeb. Prosazování určitých doporučení je pro služby mnohem problematictější, proto pro některé firmy se stává „zpracování za poplatek“ nástrojem, jak přesouvat zisk do oblastí s nižší mírou zdanění.

Kvazi-tranzitní obchod a merchanting

Jak již bylo uvedeno výše, existuje v zásadě dvojitý pojetí zachycování zbožových transakcí v mezinárodním obchodě. Jedno vychází z principu pohybu zboží a zachycuje operace, při kterých zboží překračuje hranice. Není přitom zásadní, zda došlo ke změně vlastnictví mezi rezidenty obchodujících zemí. Případy, kdy zboží překračuje hranice bez změny vlastníka, mají rostoucí

Obrázek 4 ▶

Ilustrace kvazi-tranzitních operací

Pramen: Vlastní zpracování.

trend. Problém z hlediska makroekonomických dopadů nastává tehdy, pokud se tyto operace správně nezachytí v jednotlivých statistikách. Na příkladu z obrázku 4 lze ilustrovat rozdíl v zachycení zahraničně-obchodních operací ve statistice zahraničního obchodu (na základě pohybu zboží) a platební bilance (na základě změny vlastnictví). Rozdíl salda vývozu a dovozu se může značně lišit v závislosti na rozdílu v cenách dováženého a vyváženého zboží deklarovaného „na hranici“ a hodnotě transakcí mezi rezidentem a nerezidentem.

Důvody, které jsou v pozadí obchodních operací, jež realizují nerezidenti dané země, shrnuje tabulka 1. Převažující část těchto operací probíhá mezi vlastnický spřízněnými subjekty, přičemž motivace je různá. Může se jednat o logistické důvody, kdy země A má z geografického hlediska strategickou polohu a slouží jako exportní brána

do dalších zemí (týká se zejména zemí střední Evropy včetně České republiky). Může také jít o výše popsané případy zušlechťovacích operací nebo strategii nadnárodních firem o rozdělení trhu. Škála motivů je různorodá, základem je však redukce nákladů a daňová optimalizace.

Zprostředkovatelská země A pak vykazuje značné objemy dovozu a vývozu a dopad na obchodní bilanci je závislý na jejím podílu na daných transakcích. Pokud by obchodování bylo realizováno prostřednictvím rezidentů dané země, jedná se o klasický re-export a hodnota zprostředkovatelské služby se objeví v přidané hodnotě tuzemského zprostředkovatele. V tomto případě nedochází k problémům konzistence mezi stranou zdrojů a užití v ekonomice. Pokud je však zahraniční obchod realizován prostřednictvím firmy, která nemá povahu rezidenta země A, hodnota zprostředkování se objeví v účetnictví země B a dochází k nekonzistenci hodnoty zahraničního obchodu země A (na principu pohybu zboží) a přidané hodnoty realizované v zemi A. Pak hovoříme o „**kvazi-tranzitních**“ operacích (viz rámeček str. 18). Typickým případem je jednak tzv. „Rotterdamský efekt“³, ale stále více se objevují kvazi-tranzitní operace také v obchodu uvnitř Evropské unie (včetně České republiky). Možné řešení těchto nekonzistencí jsou v zásadě dvojí. Buď se imputuje do dovozu služeb položka nazvaná „branding“⁴, nebo jsou údaje o zbožíovém obchodu mezi hra-

3 „Rotterdamský efekt“ znamená, že se zahraniční obchodní transakce ohlásí pro statistiky EU nejprve jako dovoz ze země mimo EU do členského státu EU, ve kterém zboží překročilo hranice EU a bylo propuštěno do volného oběhu. Tento statistický záznam tvoří součást systému Extrastat. Další pohyb zboží z tohoto členského státu EU do členského státu EU, který je konečnou skutečnou dovážející zemí, je následně zaznamenán jako odeslání (vývoz) a příchod (dovoz) mezi těmito dvěma členskými státy EU v rámci Intrastatu. „Rotterdamský efekt“ existuje i v případě vývozu ze Společenství, ovšem v menší míře. Vede k nadhodnocení objemu vývozu a dovozu u členských států EU, které jsou tomuto jevu vystaveny.

4 Položka zohledňuje cenové rozdíly v obratu zahraničního obchodu vyplývající z vnitropodnikových přeshraničních operací nadnárodních firem registrovaných na území ČR k platbě DPH (viz ČNB, 2010).

Tabulka 1 ▶

Typy aktivit a motivace obchodování nerezidentských jednotek

Činnosti	Motivace
Distribuční činnosti – pronájem skladů, nákup logistických činností, import/export, prodeje v tuzemsku	Logistika
Prodejní kanály – „exportní brány“ (např. ze západu na východ Evropy)	Organizační/redukce nákladů Daňové výhody
Aktivní zušlechtění – dovoz/vývoz, nákup zpracovatelských služeb v tuzemsku	Redukce nákladů
Zprostředkování mezi rezidenty – nákup od rezidentů po zušlechtění, prodej rezidentům (žádný dovoz)	Ovládnutí trhu/dohody mezi zahraničními podniky

Pramen: vlastní zpracování na základě prezentace statistického úřadu Maďarska.

nicemi upraveny na pojetí změny vlastnictví. Zatímco oficiálně v rámci EU je preferován první způsob, který zajišťuje konzistenci zbožového obchodu s celní statistikou a úprava je provedena v bilanci služeb, metodicky správnější a pro analytické účely vhodnější je úprava zbožového obchodu. Na straně nerezidenta (rezidenta země B) se pak jedná o tzv. **merchanting**, tedy obchodní služby v zahraničí, které vstupují do vývozu služeb.

Dopady globalizace na makroekonomické agregáty

Výše uvedené globalizační jevy mají silný vliv na měření ekonomik na národní úrovni. Nové typy přeshraničních transakcí se ukazují jako těžko zachytitelné a měřitelné. Hraje v tom nepochybně roli rostoucí využívání elektronických transakcí, nicméně hlavním důvodem je, že národní hranice ztrácejí význam pro korporace působící v mezinárodním měřítku. Mezi sesterskými podniky působícími v různých zemích často neexistují standardní tržní vztahy. Pro zachování národních statistik se ukazuje jako nezbytné uměle dekonsolidovat údaje globálních korporací a rozdělit je mezi národní

hranice. Přestože tyto transakce mohou být identifikovány na základě účetního zachycení jednotlivých transakcí, tyto záznamy mohou být ovlivněny optimalizací zdanění, a tedy mohou mít omezenou hodnotu. Navíc mezi sesterskými společnostmi často nejsou obchodovány finální výrobky určené pro trh a jejich tržní hodnotu je tudíž obtížné stanovit.

Z toho vyplývá, že je nezbytné, aby statistické zkoumali pečlivě povahu a velikost transakcí vykázaných těmito skupinami. Přestože globalizace je dlouhodobý proces, diskuse o jejím vlivu na zkrusování statistických ukazatelů se v zásadě teprve rozbíhá.⁵ Výše uvedené skupiny jevů spojených s globalizací způsobují v různé míře obtíže se statistickým podchycením ekonomické reality. Obecně dochází ke snížení vypovídací schopnosti a vzájemné konzistence statistických indikátorů, obtížnějšímu odhadování reálného vývoje ekonomiky, zkrusování ekonomického vývoje v čase a prostoru.

Z hlediska makroekonomických agregátů je závažná zejména **disproporce mezi stranou zdrojů a užití** v ekonomice (vývoz převyšuje v některých komoditních skupinách produkci, analogicky dovoz přesahuje tuzemské užití).

⁵ *Podrobně se tomuto tématu věnovala např. Konference evropských statistiků na 56. plenárním zasedání v Paříži v červnu 2008 nebo skupina ředitelů národních statistických institucí (DGINS) na 93. výroční konferenci v Budapešti o rok dříve.*

Kromě dopadu na nominální veličiny je těmito jevy zkreslován i reálný vývoj HDP, protože se obtížně odhaduje podíl tuzemské produkce určené na domácí, resp. na zahraniční trh. Analogicky je problematické odhadnout podíl spotřeby z tuzemska a z dovozu. Dochází pak ke zkreslení deflátoru produkce, resp. mezipotřeby a konečného užití, a tím i celkového deflátoru HDP. Problém deflování však existuje již ve fázi samotné konstrukce cenových indexů vlivem umělého (netržního) stanovení cen uvnitř skupin podniků (oceňování je podřízeno optimalizaci zisku v rámci celé korporace).

Další problém nastává z hlediska **konzistence** běžného a finančního účtu **platební bilance**. Platební bilance je založena na sledování transakcí mezi rezidentskými a nerezidentskými jednotkami, a to jak z pohledu reálných (běžný účet), tak finančních transakcí (finanční účet). V případě obchodu prostřednictvím rezidentů se vzniklé saldo reálných transakcí (zahraničního obchodu) odrazí ve finančních transakcích, tedy saldu pohledávek a závazků vůči nerezidentům. Pokud je saldo zahraničního obchodu realizované prostřednictvím nerezidentských jednotek, finanční pohledávka rezidentů vůči nerezidentům nevzniká a dochází k disproporcii mezi běžným a finančním účtem platební bilance.

Významným problémem pro makroekonomickou statistiku je také správné **určení země původu**. Statistika zahraničního obchodu sbírá data o zemi původu produktu, což je založeno na celních pravidlech pro import, a zemi určení pro export. Tyto informace vyplňuje přepravce, který nemusí vědět, jaké je místo určení zboží,

zatímco importér zná obvykle dobře zemi původu. Tento problém je navíc umocněn tehdy, pokud existuje mezi těmito zeměmi celní unie a zboží nemusí být deklarováno k celnímu řízení v zemi určení. Výsledkem mohou být významné rozdíly ve vzájemném srovnání obchodních statistik dvou zemí. Jako typický příklad se uvádí Mexiko, které deklaruje dvojnásobnou hodnotu importu z Kanady oproti deklarovanému exportu z Kanady do Mexika.⁶ Rozdíl je způsoben zejména tím, že řada exportérů deklaruje jako zemi určení USA, i když zboží tam jenom prochází. V rámci EU se s tímto problémem potýkají zejména země s významnými námořními přístavy, typickým příkladem je Nizozemsko (již zmíněný „Rotterdamský efekt“).

Závěr

Průvodním jevem globalizace ekonomického světa je stírání hranic mezi jednotlivými národními státy. Významnou roli v tom hraje mezinárodní obchod, jehož forma a motivy zároveň nabývají stále různorodějších podob. Zatímco klasická teorie zahraničního obchodu uvažovala v zásadě pouze zbožový obchod s finálními produkty, v současné době je vlivem fragmentace produkčních řetězců převažující formou obchod s meziprodukty a stále větší dynamiky nabývá obchod se službami. Ve stále vyšší míře probíhá vzájemný obchod mezi zeměmi, aniž by se změnilo vlastnictví obchodovaného zboží a obráceně – tedy zboží mění vlastnictví, aniž by překročilo hranice dané země. Základní implikací těchto jevů je stále obtížnější možnost zachytit je korektně formou statistických údajů a tedy i ztížená možnost získat objektivní data

5 Analogická situace je např. v obchodu mezi ČR a Slovenskem, kdy např. v roce 2009 dosahovala ČR vůči Slovensku kladného salda obchodní bilance ve výši 3,2 mld. EUR a Slovensko vůči ČR rovněž kladné bilance ve výši 400 mil. EUR. Rozdíly jsou zejména na straně vývozu z ČR, který je deklarován o polovinu vyšší než dovoz stejného zboží na Slovensko. Obdobně deklarovaný vývoz ze Slovenska do ČR je významně vyšší než dovoz na straně ČR, která funguje jako tranzitní země pro zboží směřující dále na západ.

o fungování ekonomiky pro analytické účely a formování hospodářské politiky.

Je pravděpodobně nutné se smířit s tím, že odraz ekonomických jevů ve formě statistiky bude vždy pozadu za dynamicky se vyvíjející realitou. Přesto je nutné usilovat o soustavné dotahování této mezery, a to zejména větší koordinací jednotlivých statistik, sbíráním dílčích informací a sestavováním obrázku o aktivitě firem, jejich vzájemných vazbách. Nevyhnutelným trendem bude také častější využívání modelování místo prostého součtu údajů

z účetnictví, např. při organizačních změnách, kdy jsou zcela protichůdné tendence nominálních a reálných veličin. V případech, kdy např. vlivem daňové optimalizace dochází ke zkrslování přidané hodnoty podniků (nadhodnocování či podhodnocování tržeb nebo nákladů), je nezbytné využití alternativních metod jejího výpočtu. Jedná se zejména o důchodovou metodu, která poskytuje reálnou vazbu na využití výrobních faktorů v dané zemi (součet mzdových nákladů, daní, dotací, spotřeby kapitálu a provozního přebytku). ■

LITERATURA

- ARNDT, S. W., KIERZKOWSKI, H. (eds.): *Fragmentation: New Production Patterns in the World Economy*. Oxford: Oxford University Press 2001.
- BERGOEING, R., KEHOE, T. J., STRAUSS-KAHN, V., YI, K.: Why is Manufacturing Trade Rising Even as Manufacturing Output is Falling? *American Economic Review*, 2004, Vol. 94(2), s. 134–138.
- CIHELKOVÁ, E. A KOL.: *Mezinárodní ekonomie II*. Praha: C.H. Beck 2008. ISBN 978-80-7400-054-6.
- ČNB: Vývoj platební bilance v 2. čtvrtletí 2010. Praha: ČNB 2010.
- DUNNING, J. H.: *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Workingham: Addison-Wesley Publishing 1993.
- HAVRYLYSHYN, O., KUNZEL, P.: Intra-industry Trade of Arab Countries: an Indicator of Potential Competitiveness. IMF Working Paper No. 47. Washington: International Monetary Fund 1997.
- HUMMELS, D.: *Vertical Specialization and the Changing Nature of World Trade*. Frbny Economic Policy Review, June 1998, s. 79–98.
- JONES, R. W.: *Globalization and the Theory of Input Trade*. Cambridge (MA): MIT Press 2000.
- KADERÁBKOVÁ, A.: *Česká republika v globalizované a znalostně založené ekonomice*. Praha: CES VŠEM 2006.
- LEAMER, E.: *The Heckscher-Ohlin Model in Theory and Practice*. Princeton Studies in International Economics 1995.
- LINDER, S. B.: *Essay on Trade and Transformation*. New York: John Wiley and Sons 1961.
- OECD: *Measuring Globalization: Handbook on Economic Globalization Indicators*. Paris: OECD 2005. ISBN 92-64-10808-4.
- OECD: *Staying Competitive in the Global Economy. Compendium of Studies on Global Value Chains*. Paris: OECD 2008. ISBN 978-92-64-04630-6.

- PORTER, M.: *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press 1990.
- Possner, M. V.: Technical Change and International Trade. *Oxford Economic Papers*, 1961, No. 13, s. 323–341.
- PRICE, V. C.: Some Causes and Consequences of Fragmentation. In: Arndt, S. W., Kierzkowski, H. (eds.): *Fragmentation: New Production Patterns in the World Economy*. Oxford: Oxford University Press 2001.
- UNCTAD: Global Value Chains for Building National Productive Capacities. UNCTAD, 2006, TD/B/COM.3/79.
- UNECE: Impact of Globalisation on National Accounts: Practical Guidance (draft). UNECE, 2010.
- Yi, K.: Can Vertical Specialization Explain the Growth of World Trade? *Journal of Political Economy*, 2003, Vol. 11(1), s. 52–102.

MACROECONOMIC CONTEXT OF INTERNATIONAL TRADE

Ing. Marek Rojíček, Ph.D.

ABSTRACT

The diminishing of the borders between nation states is a phenomenon related to the globalization of the world economy. The international trade plays an important role in this process and its form and incentives assume increasingly diverse forms. While the classical theory of foreign trade basically assumed commodity trade with final products, the dominant form of trade in intermediate goods and the trade in services is becoming more and more dynamic at the moment, due to fragmentation of production chains. An increasing volume of the trade between countries is carried out without changes to the ownership of traded goods, and vice versa – changing the ownership of goods without crossing the border of the country. The basic implication of these phenomena is the increasingly difficult possibility to capture the statistical data correctly; therefore it is more difficult to obtain objective data on the functioning of the economy for analytical purposes and economic policy.

KEYWORDS

International trade, globalisation, intra-industry trade, inward processing, quasi-transit.

JEL CLASSIFICATION

F10, F15, F23

Analýza konkurenceschopnosti Zlínského kraje

Ing. Jaroslav Kahoun

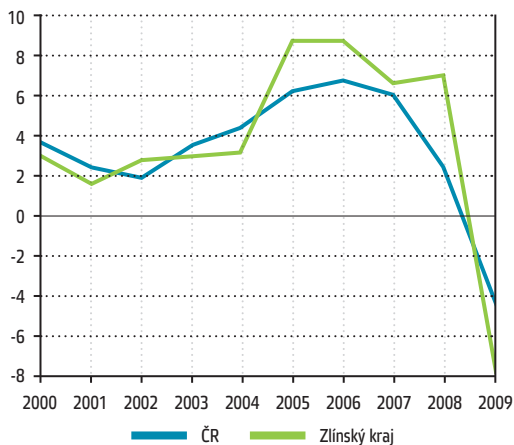
Region východní Moravy patří s ohledem na odlehlou geografickou polohu a krajinný ráz tvořený z velké části horskými oblastmi a vrchovinami (pouze z menší části přesahem rovinaté oblasti Hané) k regionům s omezenými podmínkami pro hospodářský rozvoj. Přesto si vybudoval ve dvacátém století pověst jednoho z nejvýznamnějších průmyslových center České republiky. Přispěla k tomu rozhodující měrou podnikatelská aktivita firmy Baťa, která se stala základem pro rozvoj řady průmyslových odvětví v regionu (nejen obuvnictví, ale i gumárenství, strojírenství, výroby letadel apod.). V období ekonomické transformace však hospodářství kraje v důsledku útlumu činnosti většiny těchto odvětví značně utrpělo. Zlínský kraj má nejdleší hranice se Slovenskem a kvůli hospodářské provázanosti byl krajem nejvíce poznamenaným rozdělením společného státu. Průmyslová tradice regionu se však zachovala do dneška stejně tak jako postavení tradičních průmyslových center (Zlín, Otrokovice). Relativně vyšší je i význam venkova, podíl obyvatelstva žijícího ve městech je 60 %, což je po Olomouckém kraji a Vysočině nejnižší hodnota v ČR.

Ekonomická pozice a výkonnost

Ekonomické postavení a dynamika vývoje Zlínského kraje jsou do velké míry dány jeho průmyslovým potenciálem opírajícím se o některá tradičně silná odvětví. **Hrubý domácí produkt** ve stálých cenách se v letech 2000–2009 zvýšil o 43 %, což byl především výsledek úspěšného

vývoje let 2005–2008. Do roku 2004 se jednalo vedle Ústecka, Karlovarska a Moravskoslezského kraje naopak o region s nejhorším vývojem ekonomické výkonnosti. Rozsah **strukturálních potíží** Zlínského kraje dokládá rovněž výrazný pokles HDP ve druhé polovině devadesátých let (v roce 1999 bylo vytvořeno 96,6 % hrubé přidané hodnoty roku 1995). Příčina spočívala v úpadku obuvnického průmyslu (Svit) a výroby letadel (Let Kunovice), tedy odvětví, kde kraj dosahoval za minulého režimu mimořádných pozic i v mezinárodním měřítku. V letech 2005 a 2006 však region zaznamenal jedny z nejvyšších dynamik růstu HDP v zemi (8,8 % v obou letech). To bylo způsobeno růstem průmyslové výroby ve většině odvětví, největší vahou působilo odvětví výroby

Obrázek 1 ▶
Vývoj HDP ve s. c. ve Zlínském kraji a v ČR (meziročně v %)

Pramen: ČSÚ – Regionální účty.

Tabulka 1 ▶

Vývoj nejvýznamnějších ekonomických ukazatelů Zlínského kraje v letech 2000–2009

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
HDP ve s.c. (% meziročně)	3,1	1,6	2,8	3,0	3,2	8,8	8,8	6,6	7,1	-7,5
Prod. práce (% meziročně)	2,3	2,0	3,8	3,0	3,6	11,8	6,0	1,3	6,9	-4,2
Míra nezaměstnanosti v %	8,1	8,5	10,2	10,6	9,5	9,3	7,8	6,0	6,1	10,8
THFK v % HDP	24,6	25,3	30,6	24,2	23,3	19,2	20,3	19,0	16,6	-

Pramen: ČSÚ – Regionální účty, MPSV ČR, vlastní výpočty.

pryže a plastů (Barum Otrokovice). Tyto výsledky znamenaly poměrně výraznou změnu nepříznivého trendu. Podíl kraje na tvorbě HDP České republiky se přesto v letech 1995–2009 snížil z 5,2 % na 4,7 %. Velmi negativní byl pro region dopad globální ekonomické recese, HDP se v roce 2009 snížil o 7,5 % (viz obrázek 1 a tabulka 1).

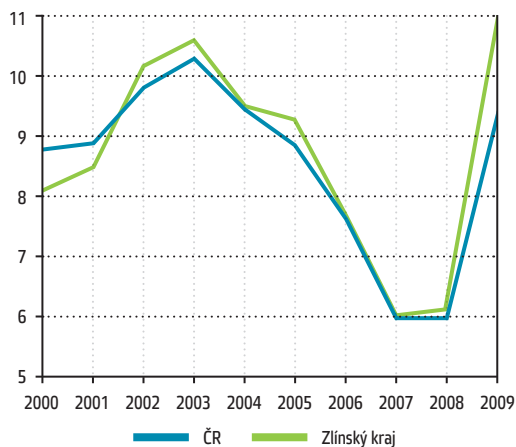
Na úrovni oblasti NUTS 2 je Zlínský kraj společně s Olomouckým krajem součástí celku Střední Morava. Region NUTS 2 Střední Morava byl v roce 2007 s 62,3 % průměru EU v HDP na obyvatele v paritě kupní síly na předposledním místě ze všech českých regionů NUTS 2 a s velkou pravděpodobností bude moci čerpat prostředky ze strukturálních fondů Evropské unie i po roce 2013. Jako NUTS 3 dosahoval Zlínský kraj v roce 2009 83 % průměru ČR v HDP na obyvatele a úroveň produktivity práce byla na relativně vysokých 89 % průměru ČR.

Průměrných hodnot dosahuje Zlínský kraj v **exportní výkonnosti** – ta v roce 2009 tvořila 58,9 % podílu na HDP a region se podílel 4,7 % na exportu ČR. Vzhledem k celkové zaostalosti ekonomiky kraje je to relativně úspěšný výsledek ovlivněný větším zastoupením průmyslu. Nadprůměrného postavení dosahuje v kraji export komodit chemikálií a příbuzných materiálů a dále polotovarů a materiálů zastoupených významně odvětvím výroby pryže a plastů (především zmíněný Barum Otrokovice).

Přes průmyslový charakter regionu jsou ukazatele míry investiční aktivity poměrně nízké. Podílem **tvorby hrubého fixního kapitálu** na HDP s 16,6 % dosahoval region v roce 2008 po Královéhradeckém kraji druhé nejnižší hodnoty v ČR. Jako omezující faktory se zde projevují geograficky nevýhodná poloha, nerozvinutá infrastruktura a v neposlední řadě i malý zájem zahraničních investorů o vstup do regionu. Vysokou míru investic v roce 2002 (2. nejvyšší hodnota po Praze) lze vysvětlit vstupem amerického investora ON Semiconductor Czech Republic, s. r. o., do společností Tesla Rožnov, Tesla

Obrázek 2 ▶

Vývoj registrované míry nezaměstnanosti ve Zlínském kraji a v ČR v %

Pramen: MPSV ČR, stavy ke konci roku.

Tabulka 2 ▶

Průměrná míra dlouhodobé nezaměstnanosti (uchazeči děle než rok v evidenci) v letech 2000–2009 (v %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Zlínský kraj	34,9	33,5	33,2	38,8	39,9	40,1	40,0	37,5	29,5	22,6
Česká republika	38,4	37,1	37,2	40,3	40,6	41,7	41,2	38,6	28,8	23,0

Pramen: MPSV ČR, vlastní výpočty.

Seznam a Terosil a založením vývojového střediska v roce 2002 v Rožnově pod Radhoštěm.

Míra registrované **nezaměstnanosti** činila na konci roku 2009 10,8 % s velmi výrazným meziročním nárůstem (z 6,1 % v roce 2008) (viz obrázek 2). Míra dlouhodobé nezaměstnanosti byla s 22,6 % historicky nejnižší, protože většina nezaměstnaných byla až důsledkem aktuální ekonomické recese (viz tabulka 2). K relativně vysoké míře nezaměstnanosti do roku 2004 přispívaly jednoznačně největší měrou strukturální potíže tradičních odvětví vlivem rozpadu bývalých, především východních trhů.

Rozdíly mezi jednotlivými okresy nejsou, v porovnání s jinými kraji, příliš velké – nejvyšší registrovaná nezaměstnanost byla na konci roku 2009 na Kroměřížsku (12,7 %) a Vsetínsku (12,3 %), nižší pak v okresech Zlín (9,6 %) a Uherské Hradiště (9,6 %). Míry nezaměstnanosti v jednotlivých okresech kraje jsou uvedeny v tabulce 3.

Tabulka 3 ▶

Míra registrované nezaměstnanosti v okresech Zlínského kraje a v ČR v letech 2000–2009 (v %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Zlínský kraj	8,1	8,5	10,2	10,6	9,5	9,3	7,8	6,0	6,1	10,8
Kroměříž	9,8	9,8	11,0	11,6	11,9	11,7	9,5	7,2	6,8	12,7
Uherské Hradiště	7,2	7,3	8,7	9,2	8,0	7,7	6,5	5,3	5,8	9,6
Vsetín	9,5	10,2	11,9	12,1	10,9	10,8	9,7	7,1	7,3	12,3
Zlín	6,9	7,5	9,7	10,0	8,5	8,0	6,3	5,1	5,1	9,6
Česká republika	8,8	8,9	9,8	10,3	9,5	8,9	7,7	6,0	6,0	9,2

Pramen: MPSV ČR, stavy ke konci roku.

Do roku 2002 byla míra nezaměstnanosti ve Zlínském kraji pod republikovým průměrem, avšak v důsledku rozsáhlé restrukturalizace následované hromadným propouštěním zaměstnanců velkých firem došlo v letech 2002–2003 k vysokému nárůstu nezaměstnanosti. Tyto dva roky byly kritické zejména pro společnosti Zbrojovka Vsetín, a. s., Tajmac-ZPS, a. s., Jiho-moravské dřevařské závody, a. s., Letecké závody, a. s., Česká zbrojovka, a. s. Došlo také k uzavření závodu společnosti TON, a. s., v Uherském Hradišti, dočasnému uzavření skláren společnosti Crystalex, a. s. ve Strání a vyhlášení konkurzu na zlínskou společnost CEBO, a. s. (dceřiná společnost koncernu Svit), což znamenalo propuštění většiny zaměstnanců. V těchto letech byl patrný i posun k dlouhodobější nezaměstnanosti, kde hrají velkou roli rizikové skupiny (obtěžně rekvalifikovatelné) a také periferní oblasti kraje, odkud lidé obtížně cestují za prací do jiných míst.

I když je ve Zlínském kraji vykazována druhá největší dojíždka lidí za prací v celé ČR (hned za Středočeským krajem), stále je při nízké úrovni výdělků mobilita na trhu práce problémem.

Kvalita života obyvatelstva regionu

Poměrně zachovalé životní prostředí na velké části území Zlínského kraje, venkovský charakter regionu a největší podíl věřícího obyvatelstva v ČR ovlivňuje některé demografické a ekologické podmínky regionu. Počet trestných činů na obyvatele byl v roce 2009 vůbec nejnižší v zemi. Střední délka života obyvatelstva patří v rámci ČR k lepšímu průměru. Emise znečištění ovzduší oxidem siřičitým na km² jsou sice osmé nejvyšší v ČR, avšak přesto třikrát nižší než v sousedním Moravskoslezském kraji. Přes poměrně rozvinutý průmysl jsou tak ukazatele znečištění poměrně příznivé. Podíl cizinců na populaci byl v roce 2009 pouze 1,4 %, což je vůbec nejnižší hodnota v ČR. Rovněž přírůstky obyvatelstva celkovou migrací patří mezi nejnižší. Perspektivy Zlínského kraje jsou spojeny s probíhající výstavbou dálnice D1 do regionu, možnostmi čerpat prostředky z fondů EU a rychlým hospodářským rozvojem v sousedních krajích a na Slovensku.

Strukturální charakteristiky

V rámci restrukturalizace hospodářství ve Zlínském kraji došlo k poměrně významným změnám v odvětvové struktuře regionu. Ne však ve prospěch rozvoje sektoru služeb na úkor průmyslu, nýbrž k přeskupení pořadí významných průmyslových odvětví s tím, že kraj **zůstává velmi průmyslovým regionem**. Nejzřetelnější změny v odvětvové struktuře průmyslu byly zapříčiněny téměř úplným rozpadem výrobních kapacit nejvýznamnějšího zaměstnavatele v kraji – společnosti Svit Zlín. Počet zaměstnanců tohoto

seskupení z výchozích 5 700 od poloviny 90. let postupně klesal a po vyhlášení konkurzu v září 2000 došlo k rozdělení na jednotlivé dceřiné společnosti a dalšímu postupnému snižování zaměstnanců až k zániku některých z nich s velmi výraznými dopady na trh práce a další ukazatele vývoje hospodářství. Obdobným případem je restrukturalizace společnosti Letecké závody a. s. v Kunovicích (současný Aircraft Industries, a. s.), kde také došlo k významnému poklesu zaměstnanosti. Rovněž u dalších tradičních zaměstnavatelů, u nichž počet zaměstnanců na počátku 90. let překračoval hranici 1 000 pracovníků, došlo k jejich hromadnému propouštění nebo v některých případech i k uzavření závodu. Počet podniků s více než 1 000 zaměstnanci se tak mezi lety 2001–2007 snížil z 13 na 7. Jedná se např. o rozpad Zbrojovky Vsetín, a. s., uzavření závodu TON, a. s. v Uherském Hradišti a masivní propouštění zaměstnanců společnosti CRYSTALEX, a. s., sklárny Karolinka.

Z průmyslových odvětví dosahuje největšího podílu na tvorbě hrubé přidané hodnoty při dvoumístném odvětvovém členění s 13 % výroba pryže a plastů (taková dominance jednoho průmyslového odvětví nemá prakticky mezi kraji obdoby), s odstupem pak kovodělný průmysl a výroba strojů a přístrojů. Podíl zemědělství je pouze 1,9 %, což je výrazně méně než v sousedních regionech, relativně významnější je však lesnictví. Největšími průmyslovými zaměstnavateli regionu jsou Barum Continental v Otrokovicích, Aliachem, a. s. (o.s. Fatra Napajedla), MITAS, a. s. Zlín, CE Wood, a. s. (dřevozpracující průmysl), Česká Zbrojovka, a. s., Tajmac – ZPS, a. s. (strojírenství).

Vývoj odvětvové struktury od roku 2000 z hlediska podílu na tvorbě HPH je zachycen v tabulce 4. Srovnání podílů jednotlivých odvětví na tvorbě HPH s podíly odvětví za celou

Tabulka 4 ▶

Odvětvová struktura hrubé přidané hodnoty Zlínského kraje v letech 2000–2009 (v %)

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
A	Zemědělství	4,1	3,8	3,0	3,7	3,7	3,4	2,6	2,5	3,5	3,3
B	Rybolov	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
C	Dobývání rud	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
D	Zpracovatelský průmysl	38,1	38,2	37,2	38,0	39,3	38,5	39,6	40,9	40,7	38,7
E	Energetika, plyn, voda	1,8	2,0	2,0	1,7	1,6	1,5	1,5	1,6	1,6	2,0
F	Stavebnictví	6,9	7,3	7,3	7,1	8,0	7,6	7,5	7,6	7,6	8,4
G	Obchod	12,0	12,4	13,3	12,3	10,8	12,1	11,8	11,6	11,3	11,1
H	Pohostinství, ubytování	2,4	2,3	2,4	1,8	2,1	1,7	1,5	1,4	1,5	1,5
I	Doprava, telekomunikace	7,1	7,3	7,7	7,9	6,9	7,0	7,5	7,4	7,1	7,5
J	Finanční služby	1,1	1,2	1,1	1,2	1,3	1,0	1,2	1,3	1,3	1,5
K	Komerční služby	13,6	12,2	11,9	11,3	11,2	11,5	11,9	10,7	10,0	9,5
L	Veřejná správa	2,9	3,1	2,9	3,2	3,1	3,1	3,1	3,0	2,9	3,1
M	Školství	4,3	4,4	4,6	4,9	4,8	4,9	4,7	4,7	4,6	5,0
N	Zdravotnictví	3,3	3,6	3,9	4,2	4,1	4,4	3,9	3,8	4,5	5,0
O	Ostatní veřej. služby	2,3	2,2	2,5	2,6	2,9	3,0	3,1	3,1	3,2	3,2
P	Služby v domácnostech	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Pramen: ČSÚ – Regionální účty, dle klasifikace OKEČ.

ČR znázorňuje obrázek 3. V obou případech je patrná výrazná dominace zpracovatelského průmyslu v hospodářství regionu.

Znalostní náročnost ekonomických aktivit

Ve vytvořené HPH v high-tech průmyslu a službách (podíl 11,9% na HDP) klesl region v roce 2009 na třetí nejnižší pozici. Projevil se tak naplno dopad globální ekonomické recese na produkci vyspělých odvětví průmyslu v regionu, nicméně kraj za poslední léta i tak ztrácel ze svého dřívějšího postavení v této oblasti. Vývoj HPH v high-tech průmyslu a službách je znázorněn na obrázku 4.

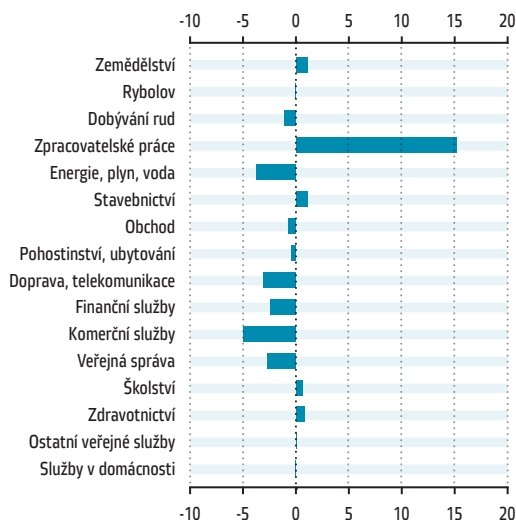
V oblasti **technologicky náročných odvětví** jsou ve Zlínském kraji významněji zastoupena odvětví výroby radiových, televizních a spojo-

vacích zařízení a strojů (nástupci společnosti Tesla Rožnov pod Radhoštěm) a výroby a opravy letadel a kosmických lodí (nástupci společnosti Let Kunovice). V rámci **medium high-tech** odvětví je v kraji zastoupeno větším podílem odvětví výroby a oprav strojů a zařízení j. n. (zejména díky společnostem ZPS –Tajmac ve Zlíně a Česká Zbrojovka Uherský Brod), výroba chemických látek, přípravků, léčiv a chemických vláken (zejména díky společnosti DEZA Valašské Meziříčí), v menší míře také odvětví výroby elektrických strojů a zařízení j. n.

Nejsilněji zastoupená odvětví průmyslu (plastikářský, gumárenský a kovodělný) nepatří mezi technologicky náročná odvětví, nicméně dominantní odvětví výroby pryžových a plastových výrobků je velmi inovativní

Obrázek 3 ▶

Rozdíly odvětvové struktury HPH kraje oproti průměru ČR v roce 2009 (v p. b.)

Pramen: ČSÚ, vlastní výpočty.

a vychází z tradice Výzkumného ústavu gumárenských a plastikářských technologií, který sídlil ve Zlínském kraji, a z nějž se odštěpilo několik dnes úspěšných společností (SPUR, Duraline, D Plast). Limitujícím faktorem pro prosazování technologicky náročných odvětví je zejména chybějící vědeckovýzkumná základna pro tato odvětví.

Tabulka 5 ▶

Vývoj stavu PZI v okresech Zlínského kraje v letech 2001–2008 (meziroční změna v % v b. c. v Kč)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Zlínský kraj	30,0	16,6	-8,6	2,6	2,3	0,3	24,3	4,3
Kroměříž	1,0	89,9	-16,5	-4,6	25,7	18,8	18,6	3,5
Uherské Hradiště	198,2	-2,0	15,4	-71,4	-9,8	54,2	0,2	45,3
Vsetín	3,7	-8,9	-29,6	-11,2	14,3	30,0	69,0	28,3
Zlín	22,1	27,6	-8,7	23,9	1,1	-7,0	18,1	-5,1
Česká republika	20,0	18,6	-0,3	10,2	16,5	11,7	21,9	7,7

Pramen: ČNB – statistika platební bilance.

Obrázek 4 ▶

Vývoj podílu HPH v high-tech průmyslu a službách oproti průměru ČR v letech 2002–2009 (v % HDP)

Pramen: ČSÚ, vlastní výpočty.

Přímé zahraniční investice

Přes průmyslový charakter regionu je zájem zahraničních investorů o investice na Zlínsku relativně malý. Stav přímých zahraničních investic činil v roce 2008 jen 21,7 % HDP, což představovalo třetí nejnižší hodnotu mezi kraji. Meziroční změny stavu PZI v okresech kraje jsou uvedeny v tabulce 5.

Tabulka 6 ▶

Podíl výdajů na VaV na HDP v letech 2001–2008 (v %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Zlínský kraj	0,60	1,04	0,74	0,61	1,13	1,09	1,04	0,92
Česká republika	1,20	1,20	1,25	1,25	1,41	1,55	1,54	1,47

Pramen: ČSÚ – Ukazatele výzkumu a vývoje v ČR; vlastní výpočty.

Tabulka 7 ▶

Podíl zaměstnanosti ve VaV na celkové zaměstnanosti v letech 2001–2008 (v %, přepočtené osoby)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Zlínský kraj	0,60	0,32	0,31	0,30	0,63	0,65	0,57	0,64
Česká republika	1,20	0,52	0,57	0,58	0,87	0,94	0,94	0,96

Pramen: ČSÚ – Ukazatele výzkumu a vývoje v ČR; vlastní výpočty.

V minulosti byly přesto zaznamenány investice, které napomohly k udržení tradičních průmyslových oborů a významně přispívají k hospodářskému rozvoji. Jedná se zejména o zahraniční investory Continental AB (gumárenský průmysl), RWE SHOTT Solar (strojírenský průmysl), Trustfin-Vanguard (strojírenský průmysl), Andreas Quellmalz (automobilový průmysl) a Kyocera Group (elektrotechnický průmysl).

Velká očekávání vzhledem k dalšímu hospodářskému rozvoji se vkládají do projektu realizace průmyslové zóny Holešov. Vzhledem ke kvalifikaci zóny jako jedné ze strategických ploch pro investory a z toho plynoucí významné podpoře ze státních prostředků se jedná o významný investiční projekt pro podporu rozvoje hospodářství v rámci celé ČR. Dle studie „Dopady rozvojového projektu Strategické průmyslové zóny Holešov a možnosti využití“, zpracované ekonomy České spořitelny Petrem Zahradníkem a Janem Jedličkou, by mělo v rámci připravované zóny dojít do roku 2013 k vytvoření až 12 000 pracovních míst. S budováním zóny také souvisí urychlení přípravy dopravní infrastruktury nutné k získání požadovaných investorů (rychlostní komunikace

R49 napojující zónu na dálnici D1 u Hulína a výhledově také na slovenskou D1 u Púchova).

Výzkumné a inovační aktivity

Tradiční postavení Zlínského kraje jako centra některých průmyslových odvětví se i přes celkové ekonomické zaostávání do určité míry pozitivně promítlo do rozvoje výzkumu a vývoje. Výdaje na výzkum a vývoj dosáhly v roce 2008 0,92 % podílu na HDP, i když v posledních letech je patrný určitý pokles tohoto ukazatele, zejména ve vztahu k celkovému nárůstu za ČR (viz tabulka 6). Až 88 % výdajů na VaV je tvořeno podnikatelským sektorem. Podíl všech přepočtených pracovníků ve VaV na celkové zaměstnanosti regionu činí 0,64 % (viz tabulka 7).

Nejvýznamnější základnu pro vědu a výzkum představuje **Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně** (UTB). Více než dvoutřetinový podíl výzkumu na této univerzitě realizuje Centrum polymerních materiálů Fakulty technologické s počtem 40 vědeckých pracovníků. Dle mezinárodní společnosti Polymer Processing Society je Centrum polymerních materiálů UTB ve Zlíně druhým nejlepším týmem v rámci Evropy a je zde snaha o vybudování

Tabulka 8 ▶

Podíl počtu vysokoškoláků na pracovní síle v letech 2000–2009 (v %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Zlínský kraj	10,0	9,8	10,6	11,3	11,6	12,4	12,5	13,3	14,6	14,7
Česká republika	11,2	11,6	12,5	12,7	13,2	13,7	14,2	14,4	15,3	16,4

Pramen: ČSÚ – VŠPS, vlastní výpočty.

vání Evropského centra polymerních materiálů ve Zlíně za pomoci finančních prostředků Operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace. Kromě již existujících center má UTB ve Zlíně zájem vybudovat Centrum průmyslového designu, Centrum výzkumu aplikované informatiky a bezpečnostních technologií, Centrum doktorských studií a Centrum krizového řízení.

Podíl počtu **vysokoškoláků** na pracovní síle regionu činil v roce 2009 14,7 %, což byl čtvrtý nejvyšší podíl v zemi (viz tabulka 8). Vzhledem k odlehlosti kraje a jeho venkovskému charakteru se jedná o velmi dobrý výsledek.

Nejvíce studentů vysokých škol ve Zlínském kraji studuje na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně (10 tisíc). Počet absolventů se mezi lety 2001–2006 zvýšil téměř čtyřnásobně. Nejvíce absolventů vystudovalo Fakultu managementu a ekonomiky a dále pak Fakultu aplikované informatiky. V současnosti má univerzita 5 fakult, z nichž poslední Fakulta humanitních studií byla otevřena v roce 2007. Kromě Univerzity Tomáše Bati působí zde od roku 2004 také soukromá vysoká škola Evropský polytechnický institut, s. r. o., se sídlem v Kunovicích.

Příklady inovačních aktivit a projektů

Krajská samospráva realizuje kroky, které podporují rozvoj podnikání od roku 2004, kdy byl představen projekt založení společnosti **Technologické inovační centrum**, s. r. o. (TIC) společně s Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně. Od vzniku TIC Zlínský kraj

spolufinancuje projekty realizované tímto centrem, zejména provozování podnikatelského inkubátoru, vědeckotechnického parku a centra pro transfer technologií. TIC hraje také významnou roli při mapování možností vzniku klastrů a roli facilitátora při jejich vzniku. V období let 2005–2007 byly za pomoci TIC vytvořeny 3 klastry – plastikářský, obuvnický a dřevozpracující a nábytkářský.

Plastikářský klastr je nejdéle fungujícím a aktivním klastrem ve Zlínském kraji. Zahrnuje více než 20 místních firem a důležitým faktorem úspěchu je, že ředitelem klastru se stal uznávaný a kvalifikovaný odborník Jaroslav Toufar, bývalý generální ředitel Fatry Napajedla, jedné z nejnáměnějších společností v tomto odvětví v rámci ČR. Dalším pozitivním faktorem bylo vyjednání společného nákupu elektrické energie členů klastru, což umožnilo ušetřit jednotlivým firmám finanční prostředky a znamenalo to pro ně okamžitý přínos plynoucí ze sdružení v klastru. Klastr se dále soustřeďuje na řešení společných problémů s očekávanými pozitivními výsledky v delším časovém horizontu – např. chybějící kvalifikované lidské zdroje pro dané odvětví se středoškolským vzděláním (připravovaný společný projekt se specializovanou střední školou v Otrokovicích). Naproti tomu **obuvnický klastr**, který vznikl v listopadu 2006, nepatří bohužel mezi aktivní uskupení. Velká tradice v tomto odvětví ve Zlínském kraji a výzkum UTB v oblasti zdravotnické obuvi a designu obuvi přináší zajímavý potenciál, jemuž však chybí výraznější prosazení se na trhu.

Pro propojení UTB ve Zlíně se soukromým sektorem je významný **Vědeckotechnologický park a centrum transferu technologií**, který zahájil činnost v březnu 2008. Je zaměřen zejména na zpracování plastů a potravinářství a na celkové ploše 5 600 m² poskytuje nadstandardně vybavené laboratoře, kanceláře a další specializovaná pracoviště k využití přibližně 20 firmám, které se zde postupně zabydlují. UTB ve Zlíně se zaměřuje na praktickou aplikaci především vybraných projektů v oblasti zdravotnictví či potravinářství. Dalším významným subjektem v oblasti výzkumu a vývoje je Institut pro testování a certifikaci, který řeší i vlastní výzkumné záměry.

Závěr

Zlínský kraj je ve srovnání s průměrem ČR nadprůměrně průmyslovým regionem, odvětví zpracovatelského průmyslu se dlouhodobě podílí zhruba 40 % na hrubé přidané hodnotě kraje. Specifikem regionu je specializace na některá odvětví, zejména na plastikařský a gumárenský průmysl, v menší míře

na strojírenský a kovodělný průmysl. Historicky ke specificky významným odvětvím patřila také výroba obuvi a letecký průmysl, avšak v důsledku transformačních změn došlo buď k úplnému zániku výroby v těchto odvětvích, nebo k výraznému omezení produkce, což bylo hlavní příčinou většího zaostávání Zlínského kraje v ekonomickém vývoji v devadesátých letech a na přelomu tisíciletí. V letech 2005 až 2008 patřil naopak růst HDP v regionu k nejvyšším v ČR a klíčovým faktorem dynamického vývoje byl růst produkce gumárenského průmyslu. Technologicky vyspělá odvětví však v posledních letech spíše zaostávají. Specializace výroby regionu na některá odvětví vede k větší citlivosti na vnější poptávce, což se znovu potvrdilo výrazným propadem HDP v roce 2009. Vývoj HDP se v jednotlivých letech přímo promítá do vývoje regionální nezaměstnanosti. Míra investic a příliv přímých zahraničních investic jsou v regionu poměrně nízké. Naproti tomu poměrně dobré postavení má kraj v kvalifikaci pracovních sil a v oblasti výzkumu a vývoje, který se soustřeďuje v posledních letech zejména na zlínské univerzitě. ■

LITERATURA

- ČNB: Statistika přímých zahraničních investic 2000–2008. Praha: Česká národní banka 2010.
- ČSÚ: Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2004–2006. Praha: Český statistický úřad 2008. ISBN 978-80-250-2024-1.
- ČSÚ: Regionální účty, databáze 2000–2009. Praha: Český statistický úřad 2010.
- ČSÚ: Statistická ročenka Zlínského kraje 2009. Praha: Český statistický úřad 2009. ISBN 978-80-250-1984-9.
- ČSÚ: Ukazatele výzkumu a vývoje v ČR, databáze 2001–2008. Praha: Český statistický úřad 2009.
- ČSÚ: Údaje databáze KROK. Praha: Český statistický úřad 2010.
- KAHOUN, J.: Ukazatele regionální konkurenceschopnosti v České republice. Working Paper, 2007, č. 5, s. 35. ISSN 1801-2728.
- KRAJSKÝ ÚŘAD ZLÍNSKÉHO KRAJE (Zlínský kraj ve spolupráci s partnerskými subjekty): Regionální inovační strategie Zlínského kraje. Zlín, leden 2008.
- MPO: Charakteristiky a rizika zpracovatelského průmyslu v jednotlivých krajích ČR. Praha: Ministerstvo průmyslu a obchodu 2007.
- MMR: Česká republika – portréty krajů. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj 2006. ISBN 80-239-6346-5.
- ZAHRADNÍK, P., JEDLIČKA, J.: Dopady rozvojového projektu Strategické průmyslové zóny Holešov a možnosti využití (neveřejná publikace pro potřeby Zlínského kraje), 2007.

Inovační aktivity podniků v krajích

Ing. Jana Gibarti, Ph. D.

Jak již bylo mnohokrát řečeno, mezi jednotlivými regiony existují rozdíly, které vznikají v důsledku rozdílného potenciálu samotných regionů. V Akademickém slovníku cizích slov (1995) je pojem „potenciál“ vymezen jako „soubor možností, schopností, celková schopnost něco udělat, vykonat, způsobilost k výkonu“. „Potenciál regionu“ je definován jako „optimální kombinace výrobních faktorů regionu, tj. půdy, práce a kapitálu. Novější zhodnocení potenciálu se opírá především o schopnost vytváření a realizace inovací a o schopnosti regionu přizpůsobovat se novým požadavkům technického, resp. vědeckotechnického rozvoje“ (Adamčík, 1997, s. 120).

Právě ve spojení s vytvářením znalostní ekonomiky mají regiony důležité postavení. Jak vyplývá z nové strategie Evropa 2020, pro zvýšení ekonomického růstu a konkurenceschopnosti jednotlivých ekonomik mají evropské regiony stále větší význam. Proto, aby regiony byly konkurenceschopné a uspěly v tržním světě, „musí využít

svou vlastní kombinaci jmění, dovedností a myšlenek a rozvíjet dosud nevyužitý potenciál“.

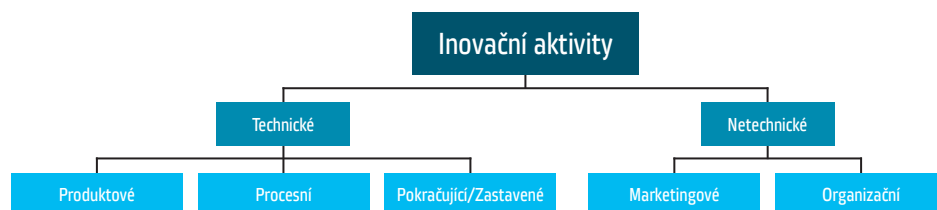
Inovace, vzdělání, výzkum a vývoj v nové strategii Evropa 2020 hrají důležitou roli. Evropská komise považuje prvky tzv. znalostního trojúhelníku za katalyzátor pokroku. Inovace jsou brány jako klíčový faktor růstu konkurenceschopnosti, udržitelného rozvoje a kvality života. Inovace jsou spojovány s vytvořením něčeho nového, se zavedením určité změny v myšlení, produktu nebo procesu.

„Inovace je obnova a rozšíření škály výrobků a služeb a s nimi spojených trhů, vytvoření nových metod výroby, dodávek a distribuce, zavedení změn řízení, organizace práce, pracovních podmínek a kvalifikace pracovní síly“ (definice podle dokumentu Evropské komise COM (2003) 112).

Z výše uvedené definice vyplývá existence různých druhů inovací a různých cest vedoucích k dosažení inovací. Kromě inovací technické povahy (založené především na výzkumu) se jedná také o inovace netechnické (viz obrázek 1).

Obrázek 1 ►

Třídění typů inovačních aktivit

Pramen: ČSÚ – Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2006–2008.

Podle Oslo manuálu 2005 (doporučená metodika pro měření a hodnocení inovací) jsou **technické inovace** definovány jako produktové a procesní inovace zahrnující technicky realizované nové výrobky a procesy a významná technická zdokonalení výrobků a zpracování. Podle Frascati manuálu (doporučená metodika pro měření a hodnocení výzkumu a vývoje) do činnosti technických inovací patří veškeré vědecké, technické, organizační, finanční a komerční kroky, včetně investic do nových poznatků, které skutečně vedou nebo jsou zamýšleny k implementaci technicky nových nebo zdokonalených výrobků nebo procesů.

Netechnické inovace jsou vymezeny Oslo manuálem 2005 jako marketingové nebo organizační inovace. Netechnické inovace zahrnují všechny inovační činnosti firem, které se nevztahují na zavádění technicky nových nebo podstatně změněných výrobků nebo služeb, nebo na užití technicky nových nebo podstatně změněných procesů. Jedná se zejména o zavedení zdokonalených řídicích technik, zavedení významně změněných organizačních struktur a uskutečnění nových nebo podstatně změněných podnikových strategií (viz tabulka 1). Současné členění dle Oslo manuálu představuje výrazný posun v chápání inovací a inovačního procesu. Neupřednost-

Tabulka 1 ▶
Klasifikace inovací

TECHNICKÉ INOVACE	
produktová inovace	procesní inovace
Zavedení zboží nebo služeb nových nebo významně zlepšených s ohledem na jejich charakteristiky nebo zamýšlené užití. To zahrnuje významná zlepšení v technických specifikacích, komponentech a materiálech, software, uživatelské vstřícnosti nebo jiných funkčních charakteristikách. Produktovou inovací v sektoru služeb je pak jakákoliv významná změna v zajištění služeb (z pohledu efektivnosti a rychlosti služeb), přidání nové funkce nebo charakteristiky k existující službě nebo představení zcela nové služby.	Zavedení nové nebo významně zlepšené produkce (výrobních metod) nebo dodavatelských metod. To zahrnuje významné změny v technice, zařízení nebo software a distribučních systémech. Procesní inovace představují mimo jiné nové nebo významně zdokonalené metody k tvorbě a zajištění služeb. Mohou zahrnovat významné změny ve vybavení a softwaru používaných ve firmách v sektoru služeb nebo v postupech a technikách využívaných k dodávce služeb.
NETECHNICKÉ INOVACE	
marketingová inovace	organizační inovace
Implementace nové marketingové metody, která zahrnuje významnou změnu v designu produktu nebo balení, umístění produktu, propagaci produktu nebo cenu produktu (nová cenová strategie). Musí jít o změnu v rámci nové marketingové strategie nebo o významný odklon od existující marketingové metody používané firmou.	Implementace nové organizační metody v podnikové praxi (nové metody organizování záležitostí a postupů při vykonávání práce, jedná se například o metody zdokonalující učení a sdílení informací v podniku), inovace při organizaci pracoviště (implementace nových metod distribuce odpovědnosti a rozhodování mezi zaměstnanci, nové koncepce strukturování práce apod.) či externích vztazích (nový způsob řešení vztahů s externími firmami nebo veřejnými institucemi, nový způsob spolupráce s výzkumnou organizací apod.).

Pramen: ČSÚ – Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2006–2008.

ňuje již primárně pouze inovace produktu, ale přiznává stejný inovační význam prakticky všem činnostem probíhajícím v podniku.

Mezinárodní srovnání inovační výkonnosti je realizované pomocí European Innovation Scoreboard. Toto sledování je rozděleno do tří skupin, které jsou dále rozděleny do sedmi kategorií, v nichž je umístěno 29 ukazatelů. První skupina „zdroje inovací“ zahrnuje ukazatele, které umožňují realizaci inovačních aktivit. Jedná se o kvalifikované lidské zdroje a finanční prostředky. Druhá skupina „firemní aktivity“ je tvořena pomocí ukazatelů hodnotících činnost inovačních podniků. Třetí skupina „inovační výstupy“ je tvořena ukazateli hodnotícími ekonomické dopady inovací.

Významným úskalím pro měření inovací a inovační činnosti z praktického hlediska je kvalitativní podstata inovace. Jak vyplývá z definice, je inovace kvalitativní změnou, a proto každá inovace by měla být odlišná. Statistické měření však vyžaduje podobnost sledovaného jevu v rozdílném prostředí a kontextu. Na určité úrovni abstrakce by měl daný jev vykazovat kvalitativní podobnost, aby jej bylo možno kvantitativně porovnávat a agregovat (viz Smith, 2004). Z tohoto důvodu vytvořil Eurostat a OECD metodiky pro sběr jednotlivých statistických údajů vztahujících se k inovačním aktivitám jednotlivých zemí. Tyto metodiky respektuje rovněž Český statistický úřad. Ten sleduje ve spolupráci s dalšími českými institucemi jednotlivé ukazatele, které tvoří v konečném výsledku údaje, jež zpracovává Eurostat při tvorbě souhrnného inovačního indexu. Český statistický úřad nesleduje všechny ukazatele i na nižších úrovních (NUTS 2 nebo NUTS 3).

Následující text je zaměřen na inovační aktivity podniků sledované Českým statistickým úřadem, jejímž výsledkem jsou ukazatele na úrovni NUTS 3.

Statistika inovačních aktivit podniků

Statistika inovačních aktivit podniků se zabývá sledováním činností podniků spjatých s jejich inovačními aktivitami. Za inovační podnik je považován ten, který ve sledovaném období zavedl produktovou, procesní, marketingovou či organizační inovaci nebo měl inovační aktivitu probíhající/přerušenu. Hlavním účelem je zmapování inovačního prostředí a inovačního potenciálu podniků v jednotlivých členských zemích EU. Zjištěné údaje slouží potřebám EU při formování společné unijní politiky podpory inovací a konkurenceschopnosti podniků a v jednotlivých členských zemích pro formování národních inovačních strategií a podpory zvyšování konkurenceschopnosti národních podniků v mezinárodní soutěži. V členských zemích staré EU-15 slouží tato statistika jako podklad pro rozhodování a srovnání již celé desetiletí. První společné a harmonizované šetření o inovacích proběhlo v rámci EU v roce 1993. Nyní probíhá v rámci EU šetření o inovacích každé 2 roky s 3letým referenčním obdobím. Ke sběru potřebných dat je využit harmonizovaný dotazník členských zemí EU k inovačnímu šetření společenství CIS (Community Innovation Survey). V ČR bylo uvedeno jako první CIS 3 pro referenční období 1999–2001.

Měření inovací dle metodiky CIS v ČR provádí Český statistický úřad pomocí dotazníků TI (TI2001, TI2003, TI2005, TI2006 a TI2008). Dotazník TI2008 vycházel z Oslo manuálu ve 3. revizi a z harmonizovaných pokynů Eurostatu pro statistické šetření CIS 2008 v EU za referenční období 2006–2008.

Šetření je realizováno formou výběrového šetření. Do výběru jsou zahrnuty podniky z vybraných oblastí výroby a služeb (finančních i nefinančních) s alespoň 10 zaměstnanci. Výběrový soubor podniků byl

získán z Registru ekonomických subjektů. Předmětem zjišťování byly cíle, podněty, překážky, náklady a efekty související s vývojem nových nebo podstatně zlepšených výrobků, služeb či technologických procesů splňujících kritéria inovací.

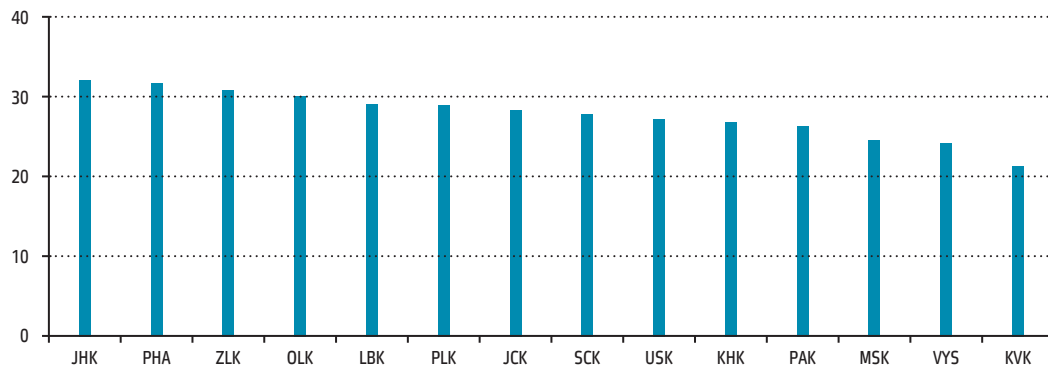
Dotazník TI 2008 představoval kombinovanou metriku sledující inovační vstupy i výstupy. Obsahoval 24 otázek rozdělených do 14 oblastí. Oblasti tematicky pokrývaly:

- 4 typy inovací,
- subjekty vývoje inovace a působnost podniku,
- inovační aktivity a s nimi spojené náklady,
- financování inovací z veřejných zdrojů,
- informační zdroje,
- inovační spolupráci,
- cíle inovačních aktivit,
- omezující faktory inovací,
- práva k užívání duševního vlastnictví,
- ekologické inovace.

Celkem bylo rozesláno v rámci šetření TI2008 8 638 dotazníků, vrátilo se jich 6 804. Data získaná šetřením jsou publikována v členění podle CZ-NACE r2, ve třech velikostních skupinách podniků podle počtu zaměstnanců (malé, střední, velké) a v regionálním členění

Obrázek 2 ▶

Podíl inovačních podniků v krajích na celkovém počtu podniků

Pramen: ČSÚ – Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2006–2008.

podle NUTS 2. Některé údaje Český statistický úřad zpracoval i pro NUTS 3 (ze strany EU jsou považovány CZ-NUTS 3 za příliš malé územní celky pro adresování veřejné podpory).

Sledování inovačních aktivit podniků na úrovni krajů

Analytická část statistického šetření o inovacích vydaného Českým statistickým úřadem pod názvem Inovační aktivity podniků v ČR v letech 2006–2008 je rozdělena do 7 kapitol a 22 podkapitol. Inovačním aktivitám podniků v krajích ČR se věnuje 15 ukazatelů.

Stručný pohled na výsledky sledování inovačních aktivit podniků na úrovni krajů

V období 2006–2008 se inovačním aktivitám v České republice věnovalo 28,1 % podniků. V regionálním členění podle krajů (viz obrázek 2) bylo zaznamenáno největší zastoupení inovujících podniků v Jihomoravském kraji (31,5 %). Naopak nejmenší zastoupení bylo v Karlovarském kraji (20,5 %).

Technicky inovující podniky byly nejvíce zastoupeny v Pardubickém kraji (42,6 %), v kraji

Tabulka 2 ▶

Kapitoly a podkapitoly analytické části publikace Inovační aktivity podniků v ČR a z nich vyplývající inovační aktivity podniků v krajích ČR

kapitoly a podkapitoly	inovační aktivity podniků v rámci krajů ČR (ukazatel)
inovační a neinovační podniky	podíl inovačních podniků na celkovém počtu podniků
technicky inovující podniky	podíl technicky inovujících podniků na celkovém počtu podniků
zavedení produktové inovace	podíl technicky inovujících podniků na celkovém počtu podniků podle druhu inovace struktura produktové inovace u podniků s produktovou inovací podniků struktura produktové inovace u podniků s produktovou inovací podle subjektu, který je vyvíjel
zavedení procesní inovace	podíl jednotlivých typů procesní inovace u podniků struktura procesní inovace u podniků s procesní inovací podle subjektu, který je vyvíjel
pokračující nebo zastavené inovační aktivity	podíl podniků pouze s neukončenými nebo zrušenými/odloženými inovacemi
náklady na inovační aktivity	struktura nákladů podle druhu činnosti u podniku s technickou inovací celkové náklady na inovační aktivity u technicky inovujících podniků
tržby za inovované produkty	struktura tržeb za inovované produkty u podniků s produktovou inovací
veřejná podpora inovací	podíl podpory inovací z veřejných zdrojů podle poskytovatele u technicky inovujících podniků
inovační spolupráce	N
informační zdroje pro inovace	N
cíle inovačních aktivit	N
netechnicky inovační podniky/ zavedení marketingové inovace	struktura marketingové inovace u podniku s marketingovou inovací
cíle zavádění marketingové inovace	N
zavedení organizační inovace	struktura organizační inovace u podniků s organizační inovací
cíle zavedení organizační inovace	N
rozsah trhu pro inovační a neinovační podniky/ rozsah trhu pro inovační podniky	N
rozsah trhu pro neinovační podniky	N
faktory omezující inovační aktivity/ faktory omezující inovační aktivity pro inovační podniky	N
faktory omezující inovační aktivity pro neinovační podniky	N
práva k užívání průmyslového vlastnictví/ práva k užívání průmyslového vlastnictví u inovačních podniků	práva k užívání duševního vlastnictví u inovačních podniků
práva k užívání průmyslového vlastnictví u neinovačních podniků	N
ekologické inovace u inovačních podniků/ ekologické inovace spojené s produkcí zboží nebo služeb v rámci podniku	N
ekologické inovace spojené s alternativním užitím prodaného zboží nebo služeb konečným zákazníkem	N
důvody zavedení ekologické inovace v rámci podniku	N

Pramen: ČSÚ – Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2006–2008.

^{N)} Nežjišťováno.

Královéhradeckém (37,6 %) a kraji Středočeském (35,2 %). Nejméně technicky inovovaly podniky v kraji Moravskoslezském (25,0 %), Olomouckém (26,7 %) a Zlínském (28,6 %).

Produktové a procesní inovace

Vyšší podíl zavedených produktových inovací vykazovaly podniky v Pardubickém kraji (27,3 % ze všech podniků), v kraji Středočeském (21,0 %) a Královéhradeckém (19,7 %). Nejméně inovovaly své produkty podniky v Olomouckém kraji (14,5 %). Nízký podíl inovace produktu byl zaznamenán také u podniků v kraji Moravskoslezském (14,9 %) a Libereckém (16,0 %).

Největší podíl podniků s produktovou inovací, které zavedly pouze inovaci výrobku, byl na Vysočině (62,2 %), v Pardubickém kraji (55,8 %) a Středočeském (55,5 %). Služby byly nejvíce inovovány v Praze (44,5 %) a kraji Libereckém (37,0 %). V kraji Karlovarském (67,6 %) a Jihočeském (51,1 %) převládaly inovace výrobků a služeb zároveň.

Podniky s procesní inovací nejvíce inovovaly výrobní metody v Královéhradeckém kraji (76,7 %), v kraji Plzeňském (76,6 %) a v kraji Ústeckém (72,7 %). Nejméně naopak v Karlovarském kraji (41,7 %) a v Praze (46,0 %). Podíl podniků s inovací metod logistiky, dodávek nebo distribuce byl nejvyšší v Ústeckém

Tabulka 3 ▶

Struktura produktové/procesní inovace u podniků s produktovou/procesní inovací podle subjektu vývoje inovace (v %)

	Podniky s produktovou inovací			Podniky s procesní inovací		
	podnik nebo podniková skupina	podnik ve spolupráci s jinými podniky	jiné podniky	podnik nebo podniková skupina	podnik ve spolupráci s jinými podniky	jiné podniky
JHK	78,1	18,6	3,3	47,7	29,2	23,1
PHA	65,6	23,1	11,3	51,5	29,1	19,4
ZLK	69,9	25,8	4,3	57,5	30,2	12,3
OLK	54,7	30,1	15,2	27,6	36,1	36,3
LBK	68,9	27,1	4,1	54,2	20,0	25,8
PLK	66,2	20,2	13,5	51,9	26,5	21,6
JCK	69,4	26,6	4,0	61,7	28,2	10,1
SCK	71,8	23,1	5,1	52,6	35,7	11,7
USK	51,2	38,6	10,2	54,6	30,6	14,8
KHK	70,8	16,4	12,8	43,5	38,2	18,3
PAK	63,9	19,8	16,4	59,4	34,9	5,8
MSK	71,4	12,9	15,7	47,7	29,8	22,6
VYS	70,2	24,3	5,5	43,1	36,3	20,6
KVK	25,2	43,5	31,2	19,7	60,1	20,2

Pramen: ČSÚ – Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2006–2008.

kraji (61,9 %) a Karlovarském kraji (57,2 %). Podpůrné činnosti nejvíce inovovaly podniky v Olomouckém kraji (89,1 %).

Produktové inovace v rámci svého podniku nebo podnikové skupiny nejvíce vyvíjely podniky v Jihomoravském kraji (78,1 %) a kraji Středočeském (71,8 %) (viz tabulka 3). Nejmenší podíl měl kraj Karlovarský (25,2 %), Olomoucký (54,7 %) a Ústecký (51,2 %). V Jihomoravském, Středočeském, Zlínském, Jihočeském a Libereckém kraji byl ve srovnání s ostatními kraji nižší podíl produktové inovace vyvíjené externě mimo podnik.

V Jihočeském kraji (61,7 %) a Pardubickém kraji (59,4 %) byl zaznamenán největší podíl podniků, které vyvíjely procesní inovace v rámci svého podniku nebo skupiny podniků (viz tabulka 3). Nejmenší podíly těchto inovujících podniků měly kraje Karlovarský (19,7 %) a Olomoucký (27,6 %). Nejvyšší podíl podniků s procesními inovacemi, které zadaly vývoj procesní inovace jiným podnikům, se nacházel v Olomouckém kraji (36,3 %) a kraji Libereckém (25,8 %).

Nejvyšší podíl podniků s neukončenými nebo zrušenými/odloženými inovacemi byl za-

znamenán na Vysočině (4,2 %), v kraji Královéhradeckém (4,0 %) a Olomouckém (4,0 %). V Libereckém kraji byl zjištěn nejmenší podíl podniků s neukončenou nebo zrušenou/odloženou inovací (0,8 %).

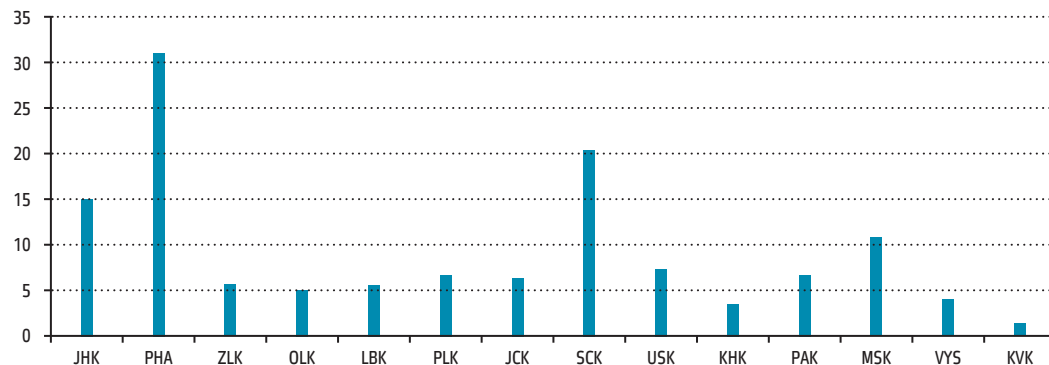
Náklady a tržby spojené s inovačními aktivitami

Ústecký kraj vykázal ve skupině technicky inovujících podniků při sledování inovačních aktivit souvisejících s pořízením strojů a zařízení nejvyšší podíl (91,5 %). U kraje Vysočina činil tento podíl 88,6 %. Na Vysočině byl také nejvyšší podíl technicky inovujících podniků, které pro inovační aktivity prováděly výzkum a vývoj (60,7 %). Druhá v této skupině byla Praha s 54,9 %. Nejvyšší podíl školení v rámci inovačních aktivit měly technicky inovující podniky v Libereckém kraji (61,5 %). Praha s 32,9 % měla nejvyšší podíl podniků, které v rámci inovačních aktivit využily vnější výzkum a vývoj.

Nejvyšší výdaje na technické inovace (viz obrázek 3) měly podniky v Praze (30,7 mld. Kč). Tato částka představovala 24,9 % z celkové částky za všechny technicky inovující podniky v ČR. Nejmenší výdaje ve spojení s inovačními aktivitami u technicky inovujících podniků byly

Obrázek 3 ▶

Inovační náklady u technicky inovujících podniků (v mld. Kč)

Pramen: ČSÚ – Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2006–2008.

zaznamenány v Karlovarském kraji (843 mil. Kč) a kraji Královéhradeckém (2,9 mld. Kč).

Nejvyšší podíl tržeb za produkty nové na trhu byly zaznamenány u podniků ve Středočeském kraji (34,1 %) a v Libereckém kraji (26,3 %). Nejmenší podíl byl vykázan u podniků v Moravskoslezském kraji (5,9 %). Největší podíl tržeb za produkty nové pouze pro podnik měly podniky v Plzeňském kraji (37,2 %). Nejmenší byl tento podíl ve Středočeském kraji (10,4 %). Nejvyšší podíl tržeb za nezměněné nebo málo modifikované produkty měly produktově inovující podniky ve Zlínském kraji (75,2 %) (viz tabulka 4).

Veřejná podpora inovací

Nejvyšší podíl podniků technicky inovujících, které získaly podporu ze strany EU, byl zjiš-

těn na Vysočině (17,4 %) a v kraji Libereckém (13,7 %). Nejnižší byl naopak zjištěn v kraji Královéhradeckém (1,3 %) a Karlovarském (1,8 %) (viz tabulka 5). Nejvyšší podíl podpory technických inovací, které byly financovány ústřední vládou, měly podniky na Vysočině (19,3 %), v kraji Jihomoravském (1,1 %) a kraji Moravskoslezském (10,2 %). Nejvyšší podíl technicky inovujících podniků, které obdržely podporu od místní nebo regionální samosprávy, byl zjištěn v Olomouckém kraji (10,4 %) a v Moravskoslezském kraji (7,6 %).

Marketingové a organizační inovace

Nejvyšší podíl marketingově inovujících podniků, které zavedly inovaci založenou na nových médiích nebo technikách propagace, byl zjištěn v Jihočes-

Tabulka 4 ▶

Struktura tržeb za inovované produkty u podniků s produktovou inovací (v %)

	Produkty nezměněné nebo málo modifikované		
	nové na trhu	nové pouze pro podnik	produkty nezměněné nebo málo modifikované
JHK	17,6	11,5	70,8
PHA	20,6	12,9	66,5
ZLK	10,5	14,3	75,2
OLK	15,0	12,9	72,2
LBK	26,3	11,3	62,4
PLK	18,6	37,2	44,2
JCK	9,5	22,3	68,2
SCK	34,1	10,4	55,5
USK	15,2	15,3	71,5
KHK	16,1	22,8	61,1
PAK	18,1	12,1	69,8
MSK	5,9	34,7	59,3
VYS	15,1	12,8	72,1
KVK	7,8	29,0	63,2

Pramen: ČSÚ – Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2006–2008.

kém kraji (81,2 %), Jihomoravském kraji (80,2 %) a Zlínském kraji (79,6 %). Podíly ostatních druhů marketingových inovací (nové metody ocenění zboží a služeb, nové metody pro umístění výrobků, významné změny designu nebo balení) jsou v jednotlivých krajích odlišné. Nejvyšší podíl inovace jako významné změny designu nebo balení byl zaznamenán v Královéhradeckém kraji (48,7 %) a nejmenší v Moravskoslezském kraji (19,5 %).

Nejvyšší podíl podniků s organizační inovací byl zjištěn v rámci Pardubického kraje (93,1 %). V kraji Karlovarském (77,0 %), Královéhradeckém (79,4 %) a na Vysočině ((76,7 %) dosáhla největšího podílu inovace nových obchodních praktik. Nejvíce byly inovovány metody organizace vnějších vztahů v Pardubickém kraji (38,6 %) a Karlovarském kraji (34,9 %).

Práva k užívání průmyslového vlastnictví

Ve Zlínském kraji byl zjištěn nejvyšší podíl inovačních podniků, které podaly žádost o udělení patentu (10,2 %). V tomto kraji byl rovněž zjištěn nejvyšší podíl podniků, které požádaly o registraci obchodní známky (24,0 %). Největší podíl inovačních podniků, které podaly žádost o zapsání užitného vzoru, byl v Olomouckém kraji (14,0 %). V Pardubickém kraji byl zaznamenán nejvyšší podíl inovačních podniků, které měly požadavek na copyright (8,4 %) (viz tabulka 6).

Závěr

Statistické údaje vztahující se k inovační aktivitě v krajích jsou důležitým prvkem při hodnocení inovací v rámci kraje. Snahou Českého statistického úřadu je zvýšení dostupnosti ukazatelů na úrovni

Tabulka 5 ▶

Podíl podpory inovací z veřejných zdrojů podle poskytovatele u technicky inovujících podniků

	Podpora v % ze všech technicky inovujících podniků v dané skupině		
	od EU	ze státního rozpočtu	od místních /regionálních úřadů
JHK	9,1	12,1	4,9
PHA	3,2	5,5	3,5
ZLK	6,7	8,1	2,9
OLK	12,2	9,3	10,4
LBK	13,7	4,3	0,0
PLK	4,1	10,0	6,2
JCK	8,4	3,2	3,1
SCK	2,8	4,8	1,3
USK	9,2	6,4	3,3
KHK	1,3	6,3	1,5
PAK	10,6	6,8	2,7
MSK	10,7	10,2	7,6
VYS	17,4	19,3	5,6
KVK	1,8	4,3	2,6

Pramen: ČSÚ – Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2006–2008.

Tabulka 6 ▶

Práva k užívání duševního vlastnictví u inovačních podniků

	žádost o patent	žádost o zápis užitého vzoru	registrace prům. vzoru	registrace obch. známky	požadavek na právo tisku
JHK	5,2	11,1	7,0	16,0	4,0
PHA	2,8	3,4	3,9	13,7	4,1
ZLK	10,2	8,2	2,4	24,0	2,4
OLK	3,5	14,0	6,2	22,7	1,0
LBK	3,4	5,9	3,6	20,5	0,9
PLK	1,7	2,9	3,2	16,1	4,5
JCK	0,9	3,3	3,9	6,4	1,6
SCK	1,8	4,0	1,0	14,7	6,7
USK	4,3	6,7	3,3	22,0	1,6
KHK	3,6	2,9	2,5	16,2	0,3
PAK	3,1	3,1	4,7	19,6	8,4
MSK	3,5	10,0	7,6	13,0	2,0
VYS	3,1	2,5	1,5	3,7	0,7
KVK	0,3	0,9	0,5	2,2	0,3

Pramen: ČSÚ – Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2006–2008.

krajů, které sledují inovační aktivity podniků, výzkum a vývoj, lidské zdroje ve vědě a technologiích. V současné době je možno nalézt 14 ukazatelů vztahujících se k výzkumu a vývoji, 3 ukazatele vztahující se k lidským zdrojům ve vědě a technologiích, 15 ukazatelů vyplývajících ze statistického sledování inovač-

ních podniků, 7 ukazatelů k problematice patentů a 3 ukazatele pro oblast licencí. Tyto ukazatele přinášející informace o situaci v oblasti inovačních aktivit v daném kraji. Mohou tak být využity regionálními aktéry při kontrole stanovených cílů vyplývajících z vytvořených regionálních inovačních strategií v krajích. ■

LITERATURA

ADAMČÍK, S.: *Zdroje teorie regionální politiky a regionálního rozvoje*.

Ostrava: VŠB-TU Ostrava 1997. ISBN 80-7078-432-6.

ČSÚ: Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2006–2008. Praha: Český statistický úřad 2010.

COM 2020: EUROPE 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. Brussels: European Commission 2010.

COM 112: Innovation Policy: Updating the Union's Approach in the Context of the Lisbon Strategy. Brussels: European Commission 2003.

PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS, J.: *Akademický slovník cizích slov*.

Praha: Academia 1995. ISBN 80-200-0497-1.

SMITH, K.: Measuring Innovation. In: FAGERBERG, J., MOVERY, D. C., NELSON, R. R.: *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford: University Press 2004. ISBN 978-0-19-926455-1.

Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu

Centrum ekonomických studií VŠEM (CES VŠEM) je výzkumné pracoviště Vysoké školy ekonomie a managementu. Výzkum je zaměřen zejména na analýzu faktorů konkurenceschopnosti české ekonomiky v mezinárodním srovnání a na identifikaci souvisejících hospodářsko-politických implikací pro podporu ekonomického dohánění a přechodu na znalostně založenou ekonomiku. Realizace výzkumných aktivit probíhá od roku 2005 v rámci dlouhodobého výzkumného projektu (Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, MŠMT 1M0524).

Tematicky je výzkum zaměřen na čtyři oblasti: (1) Růstová výkonnost a stabilita, (2) Institucionální kvalita, (3) Strukturální konkurenceschopnost a (4) Inovační výkonnost. Specifická pozornost je věnována strukturálním aspektům konkurenceschopnosti na odvětvové a regionální úrovni. CES je odborným garantem magisterského studijního programu Vysoké školy ekonomie a managementu (www.vsem.cz). Spolupracuje rovněž na řadě mezinárodních výzkumných projektů v problematice znalostně založené konkurenceschopnosti a podílí se na expertizních aktivitách pro veřejnou správu v oblasti růstové výkonnosti a stability, výzkumu a vývoje a inovační výkonnosti.

Pokyny pro autory

Časopis Ekonomické listy se skládá ze dvou částí, recenzované a nerecenzované. V recenzované části jsou uveřejňovány pouze příspěvky, o jejichž zařazení rozhodla redakční rada na základě recenzního řízení; v nerecenzované části pak zejména ekonomické přehledy vycházející ze šetření převážně mezinárodních odborných institucí, zprávy z konferencí či recenze publikací aj.

Autoři sami uvádějí, do které části nabízejí své příspěvky.

Redakce přijímá pouze dosud nepublikované příspěvky.

Na zařazení příspěvku nevzniká právní nárok.

Rukopis příspěvku do recenzované části (v členění úvod, vlastní stať, abstrakt, klíčová slova a JEL klasifikace v anglickém jazyce, literatura) o celkovém rozsahu do 45 000 znaků může být předkládán v českém, slovenském nebo anglickém jazyce, a to pouze v elektronické podobě zasláním na e-mailovou adresu: elisty@vsem.cz. Grafy předkládejte v Excelu, tabulky ve Wordu. Seznam literatury uvádějte v abecedním pořadí; vzor zpracovaný dle ČSN naleznete na www.ekonomickelisty.cz.

Ekonomické listy Centra ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu jsou vydávány s podporou grantu MŠMT výzkumná centra 1M0524.

Ekonomické listy

číslo 5, ročník I.

Odborný časopis Centra ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu; vychází 10 čísel ročně

Vydavatel

Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu

Nárožní 2600/9a, 158 00, Praha 5, www.cesvsem.cz

IČ: 25473361

Redakce: Mgr. Petra Pučalíková, elisty@vsem.cz

Redakční radu řídí: Prof. Ing. Milan Žák, CSc., výkonný ředitel CES VŠEM

Redakční rada

Dr. Adam Drab, Faculty of Social Sciences, Jan Długosz University Częstochowa

doc. Ing. Jaroslava Hyršlová, Ph.D., Vysoká škola ekonomie a managementu

prof. Ing. Christiana Kliková, CSc., Ekonomická fakulta, Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava

Ing. Václav Klusoň, DrSc., bývalý vědecký pracovník Ekonomického ústavu

Ing. Šárka Laboutková, Ph.D., Ekonomická fakulta, Technická univerzita v Liberci

Ing. Renáta Madzinová, Ph.D., Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove

doc. Ing. Ladislav Průša, CSc., Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

prof. Ing. Antonín Slaný, CSc., Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita Brno

doc. Ing. Ivo Straka, CSc., Vysoká škola obchodní v Praze

Ing. Bořek Vašíček, Ph.D., Universitat Autònoma de Barcelona

Ing. Josef Vlášek, Český statistický úřad

doc. Ing. Norbert Žid, CSc., Fakulta informatiky a statistiky, Vysoká škola ekonomická v Praze

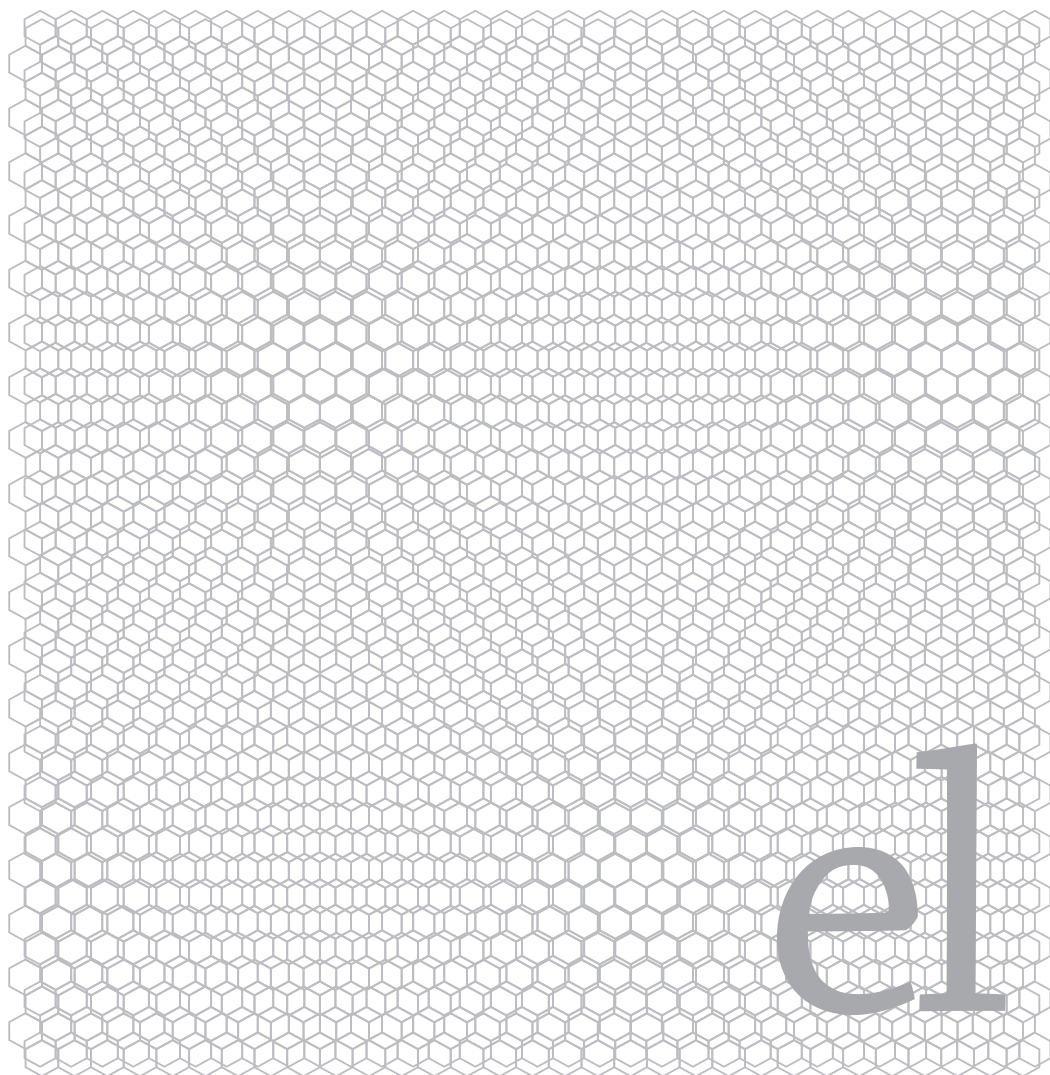
Jazyková redakce: Ing. Hana Rosická

Grafická úprava: GRAPHITE STUDIO

Vyšlo dne: 30.11.2010

ISSN: 1804-4166

© Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu, o.p.s.

e1